БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ ТЫВА ОБЛАСТЬ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙ КОМИТЕТТЕРИНИҢ, АЖЫЛЧЫ ЧОННАР ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ ОБЛАСТЬ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙ СОВЕТТЕРИНИҢ ОРГАНЫ

1958
ДЕКАБРЬ
27
СУББОТА
№ 255 (4225)

Өртээ 20 коп.

СЭКП-ниң ээлчег чок XXI съездизинге көөрү-биле киирип турар 1959—1965 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң контроль чурагайлары коммунизмче орук-биле бистиң чуртувустуң хөгжүлдезинде чаа үе-чаданы илередип турар.

(СЭКП-ниң XXI съездизинге эш Н. С. Хрущевтуң илеткелиниң тезистеринден).

1959 чылда Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң Күрүне бюджединиң дугайында

ХООЙЛУ

Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң Дээди Совединиң **доктаадыры болза:**

1 чүүл. ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң киирип келгени, 1959 чылда ССР Эвилелиниң Күрүне бюджедин Эвилелдиң Совединиң болгаш Национальдар Совединиң Бюджет комиссияларының илеткелдериниң талазы-биле хүлээп алдынган өскерилделер-биле, а диравылааргa: чарыгдалдардан орулгалар 15 миллиард 731 миллион 272 муң рубль түңге ажып турар кылдыр, орулгалар талазы-биле шупту 723.369.159 муң рубль түңге болгаш чарыгдалдар талазы-биле шупту 707.637.887 муң рубль түңге бадылаар.

2 чүүл. 1959 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединге күрүне болгаш кооператив бүдүрүлгелеринден база организацияларындан орулгаларны 655 миллиард 979 миллион 124 муң рубль нииты түңге доктаадыр.

3 чүүл. 1959 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединге улус ажыл-агыйын акшаландырарынга—аар үлетпүрнү, тулуг индустриязын, чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүн, кедээ ажыл-агыйны, транспорту, чуртталга-коммунал ажыл-агыйын болгаш улус ажыл-агыйының өске-даа адырларын улам ыңай хөгжүдеринге чарыгдалдарны—308 миллиард 943 миллион 554 муң рубль нииты түңге доктаадыр.

4 чүүл. 1959 чылда Күрүне бюджединге социал-культура хемчеглеринге — бүгү-нииты өөредилгениң школаларынга, техникумнарга, дээди өөредилге черлеринге, эртем-шинчилел албан черлеринге, фабрика-завод өөредилгезиниң школаларынга, библиотекаларга, клубтарга, театрларга, парлалгага, радио дамчыдылгаларынга база чырыдыышкын болгаш культура талазы-биле өске-даа хемчеглерге; эмнелгелерге, уруглар яслилеринге, санаторийлерге, кадык камгалалының болгаш күш-культураның талазы-биле өске-даа албан черлеринге; пенсияларга болгаш пособиелерге деэзевилелдерни—232 миллиард 191 миллион 571 муң рубль нииты түңге доктаадыр.

5 чүүл. 1959 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединге ССРЭ-ниң камгалалынга деэзевилелдерни 96 миллиард 96 миллион рубль түңге доктаадыр.

6 чүүл. 1959 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединге күрүне эргелелиниң органнарының чарыгдалдарынга деэзевилелдерни 11 миллиард 522 миллион 62 муң рубль түңге доктаадыр.

7 чүүл. 1959 чылда Эвилел бюджедин чарыгдалдардан орулгалар 15 миллиард 731 миллион 272 муң рубль түңге ажып турар кылдыр, орулгалар талазы-биле 382 миллиард 375 миллион 393 муң рубль түңге болгаш чарыгдалдар талазы-биле 366 миллиард 644 миллион 121 муң рубль түңге бадылаар.

8 чүүл. 1959 чылда эвилелдешкен республикаларның Күрүне бюджеттерин 343 миллиард 541 миллион 226 муң рубль нииты түңге доктаадыр, ооң иштинде эвилелдешкен республикалар аайы-биле:

	(муң рубль-биле)
Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказы	205.394.508
Украин Совет Социалистиг Республика	63.129.601
Белорус Совет Социалистиг Республика	9.861.142
Узбек Совет Социалистиг Республика	8.664.998
Казах Совет Социалистиг Республика	20.893.548
Грузин Совет Социалистиг Республика	5.768.340
Азербайджан Совет Социалистиг Республика	5.286.850
Литва Совет Социалистиг Республика	42.64.768
Молдав Совет Социалистиг Республика	25.38.330
Латви Совет Социалистиг Республика	4.086.764
Киргиз Совет Социалистиг Республика	2.989.240
Таджик Совет Социалистиг Республика	2.515.114
Армян Совет Социалистиг Республика	2.822.200
Туркмен Совет Социалистиг Республика	2.713.563
Эстон Совет Социалистиг Республика	2.612.267

Нииты эвилелдиң күрүне үндүрүглеринден болгаш орулгаларындан 1959 чылда эвилелдешкен республикаларның Күрүне бюджеттеринче шилчидиишкиннерни дараазындагы хемчээлдерге бадылаар:

а) саарылгадан үндүрүг талазы-биле кирилделерден: РСФСР—26,4 хуу, Украин ССР—30,5 хуу, Белорус ССР—42,5 хуу, Узбек ССР—29,7 хуу, Казах ССР—100,0 хуу, Грузин ССР—53,2 хуу, Азербайджан ССР—53,9 хуу, Литва ССР—72,7 хуу, Молдав ССР—17,6 хуу, Латви ССР—25,0 хуу, Киргиз ССР—77,6 хуу, Таджик ССР—57,0 хуу, Армян ССР—62,3 хуу, Туркмен ССР—75,5 хуу, Эстон ССР—50,5 хуу;

б) чоннан олча-ажык үндүрүүнүң талазы-биле кирилделерден—50 хуу;

в) 1959 чылда салыышкыннарның артыышкынының немей өзүлдезиниң күсели-биле күрүне чээшкинниге Күрүнениң күш-ажылчы ажаалга кассаларының киирип турары түңүнден база күрүнениң 3 хуулуг иштики ойнаашкынныг чээшкинин 1959 чылда сайгарганының түңүнден—50 хуу.

ССРЭ-ниң уруг чок, бот болгаш өг-бүлезиниң ишти эвээш хамаатыларынга үндүрүглер талазы-биле кирилделерни 1959 чылдың январь 1-ден эгелээш (база-ла колхозтардан олча-ажык үндүрүүнүң, кедээ ажыл-агый үндүрүүнүң болгаш ыяш орулгазының талазы-биле кирилделер ышкаш кылдыр) эвилелдешкен республикаларның бюджеттеринче бүрүн шилчидер.

1959 чылда улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң планы-биле көрдүнген хемчеглерни акшаландырар чорукту хандырары-биле 2 миллиард 547 миллион 460 муң рубльди 1959 чылда эвилел бюджединиң хөреңгилеринден Казах ССР-ниң бюджединге тускайлап бээр.

9 чүүл. 1959 чылда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң бадылаттынган планындан хамаарыштыр болур эдиглерни 1959 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединге киирерин, хлеб продуктуларга, тараага, мал чеми тараага, холуксалыг мал чемнеринге болгаш үскүр үнүштер үрезининге 1959 чылдың январь 1-ден эгелээш мооннеп садыглаар чаа өртектерни чорудары-биле холбалыг эдиглерни ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң күүселдези чорup турда өөренип көөрүн ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге дагзыр.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы **К. ВОРОШИЛОВ.**
ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары **М. ГЕОРГАДЗЕ.**

Москва, Кремль.
1958 чылдың декабрь 23.

1957 чылда ССРЭ-ниң күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында отчётту бадылаар дугайында

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Доктаалы

Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң Дээди Совединиң **доктаадыры болза:**

1957 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында отчетту чарыгдалдардан орулгалар 19.599.670 муң рубль түңге ажып турар кылдыр, орулгалар талазы-биле 626.914.499 муң рубль түңге болгаш чарыгдалдар талазы-биле 607.314.829 муң рубль түңге бадылаар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы **К. ВОРОШИЛОВ.**
ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары **М. ГЕОРГАДЗЕ.**

Москва, Кремль.
1958 чылдың декабрь 23.

Казах уран-чүүлдүң болгаш литератураның Москвага болган декадазының түңнел концерти

ССР Эвилелиниң Улуг театрынга декабрь 23-те болган түңнел концерт симфониялыг оркестрниң үделгези-биле каттышкан нииты ыры бөлүүнүң күүсеткени партияга турускаатткан ырлар-биле эгелээн. Казах улусту бодунуң чериниң ээзи кылып, ооң чогаадыкчы күштеринге чаа чалгыны берген партияга өөрүп четиргенин ырларның сөстери чугаалап турган.

Ырак черден дыңналып кээп турган ыраажы кыстың үнү ышкаш кылдыр чиңге үннүг скрипка ырлап эгелээн. Ону Ф. Балагаева ойнаан. Улустуң хөгжүм херекселдеринден тургустунган Курмангазы аттыг оркестр (дирижеру Казах ССР-ниң алдарлыг артизи Ж. Кажгалиев) «Сары-Арканы» («Казах хову») ырлай бээрге, ооң чалгай алгазын дыңнап орарга хову сиргени чытталып келген ышкаш сагындырар. Казах ССР-ниң алдарлыг артизи Б. Тулегенова оркестрниң үделгези-биле Л. Хамидтиң «Айлаң кушкажыы» ырлаан.

Ону күрүнениң нииты ыры капеллазы (удуртукчузу алдарлыг артист Г. Виноградова) солаан, казах улустуң ырын улустуң артизи Г. Курмангалиев ырлаан.

Глинканың «Вальс-фантазиязын» күүсеткен Курмангазы аттыг оркестр, Казах ССР-ниң алдарлыг артизи А. Умбетбаев-биле алдарлыг артист Э. Епопешникованың күүсеткени Е. Брусиловскийниң «Дударай» деп операзындан дуэт, алдарлыг артист Р. Джамановaның болгаш улустуң артизи Е. Серкебаевтиң күүсеткени классиктиг ариялар, кур черлерге ажыл, амыдырал дугайын көргүзүп турар ыры-танцы көргүзүглери—бо бүгү национал хевирлиг, социалистиг утка-шынарлыг казах совет культураның улуг чечектелдиишкинин көргүзүп турар.

...ССРЭ-ниң болгаш Казах республиканың туктарының баарында — Владимир Ильич Ленинниң скульптуралыг портреди. База катап алды чүс кижи киржикчилиг хөйнүң ыры чаңгыланган. Ырларның сөөлгү сөстери адыш часкаашкынының диңмидинге эстип турган. Оларның байырлалдыг уран-чүүлү дээш москвачылар аалчыларга байыр чедирип, адыш часкаан.

Казах декаданың түңнел концертинге келген эштер А. Б. Аристов, Н. И. Беляев, Л. И. Брежнев, К. Е. Ворошилов, Н. Г. Игнатов, Ф. Р. Козлов, О. В. Куусинен, А. И. Микоян, Н. А. Мухитдинов, М. А. Суслов, Е. А. Фурцева, Н. С. Хрущев, Н. М. Шверник, П. Н. Поспелов, Д. С. Коротченко, Я. Э. Калнберзин, А. П. Кириленко, А. Н. Косыгин, К. Т. Мазуров, В. П. Мжаванадзе, М. Г. Первухин, Н. В. Подгорный, Д. С. Полянский, а ол ышкаш Казах ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Д. А. Кунаев, Казах ССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ж. А. Ташенев олар олурушкан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң ийиги сессиязы

Национальдар Советинде

Национальдар Совединиң хуралы Кремльдиң Улуг ордузунга декабрь 23-түң эртенинде болган. Национальдар Совединиң Даргазының оралакчызы депутат **Т. Я. Киселев** даргалаан. 1959 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң дугайында болгаш 1957 чылда бюджет күүселдезиниң дугайында айтырыгны чугаалажыры үргүлчүлээн.

Бир-ле дугаарында депутат **М. И. Кучава** (Грузин ССР) санал бергеш, республиканың кедээ ажыл-агыйының хөгжүлдезиниң дугайын чугаалаан. Чаа чеди чылда Грузин ССР виноград ажылын улам ыңай хөгжүдер талазы-биле улуг сорулгаларны шиитпирлээр.

1959 чылда чурттуң бюджедин бадылаарын эш Кучава саналдаан. Республиканың ажылчы чоннары бүгү совет улус-биле бир демей, коммунизмниң делгеренгей тургузуушкунунуң айыттынган программазы чедиишкинниг күүсеттинген турар дээрзинге быжыг бүзүрелин илергейлеп турар деп ол чугаалаан.

Депутат **В. К. Круминьш** (Латви ССР) республиканың бюджединиң орулгаларының чедиишкинниг күүселдези улус ажыл-агыйының, культураның болгаш эртемниң улам ыңайгы хөгжүлдезинге чарыгдалдарны чыл келген тудум көвүдедир арганы берип турарын чугаалаан. Чижээ, 1950 чылда Латви ССР-ниң чырыдыышкынга, кадык камгалалынга болгаш социал хандырылгага чарыгдалдары 825 миллион рубль турган болза, 1958 чылдың дургузунда ол чарыгдалдар 1733 миллион рубль болур.

ССРЭ-ниң Культура министри депутат **Н. А. Михайлов** коммунистиг кижизидилгеге литератураның болгаш уран-чүүлдүң улуг ужур-дузалыын онзалап демдеглээн.

Ам келир чылда Культура министерствозунуң төлевилээн планының дугайын эш Михайлов чугаалаан.

60 муң аттарлыг, нииты тиражы 1117 миллион экземпляр номнарны, 106 уран-чечен фильмнерни үндүрерин көрүп турар. Музыка, театр болгаш уран-чурулга уран-чүүлү идепкейлиг хөгжүүр.

Депутат **К. Д. Дикамбаев** (Кыргыс ССР) республиканың ажылчы чоннары СЭКП-ниң XXI съездизинге төлептиг ужуражырынга белеткенмишаан, улуг көдүрлүүшкүн-биле ажылдап турарын чугаалаан. Улус ажыл-агыйының чөвүлелиниң бүгү бүдүрүлгелери бүдүрүлге пландарын чедиишкинниг күүседип турар. Кедээ ажыл-агый база улуг чедиишкиннерни чедип алган. Ындалзажок чиг-хевенни чыырының болгаш күрүнеге дужаарының планын республика күүсетпээн, эът бүдүрери хожудап турар. Республиканың партия болгаш совет органнары, бүгү ажылчы чоннары ол улуг четпестерни чок кылыр дээш чогуур хемчеглерни ап турар.

Одарларны суггандырар, суггарылгалыг чер ажылын калбартыр дугайында республиканың негелделериниң дугайын эш Дикамбаев чугаалаан.

Орук харылзаа министри депутат **Б. П. Бешев** үлетпүр бүдүрүлгезиниң кайгамчык улуг хемчээлдери, кедээ ажыл-агыйның шиитпирлиг көдүрлүүшкүнү демир оруктап сөөртүлгелерниң улуг өзүлдезин хайныктырган деп чугаалаан. Кур черлерниң районнарында ажылдап турар чүгле Казахстанның, Томскиниң болгаш Омскиниң үш демир оруктарынга безин бо чылын 1953 чылда чурттуң бүгү демир оруктарынга сөөрткенинден хөй тарааны дажыглаан.

Депутаттар—**М. Т. Мамедов** (Азербайджан ССР), **Г. И. Кондратьев** (Марий АССР), **О. М. Багдасарян** (Армян ССР) база санал бергеннер.

Санал бериишкиннерин соксадыр дугайында санал хүлээп алдынган.

Эвилелдиң Советинде

Эвилелдиң Совединиң хуралы Кремль театрынга эртенгиниң 10 шакта ажыттынган. Палатаның даргазының оралакчызы депутат **С. К. Камалов** даргалаан. 1959 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң дугайында болгаш 1957 чылда бюджет күүселдезиниң дугайында илеткелдиң талазы-биле депутат **Н. М. Бобровниковна** (Москва) сөс берген. Москваның хоорай ажыл-агыйын хөгжүдер талазы-биле 1959 чылда чаа сорулгаларны боттандырары көрдүнген деп ол чугаалаан. 2,5 миллион ажыг дөрбелчин метр чуртталга шөлүн тудар, ол дээрге чыл дургузунда Москвага 75 муң чыгам квартираларны тудар дээни ол тур.

* * *

1959 чылда Москва хоорайның бюджедин хоорай ажыл-агыйын хөгжүдериниң планы-биле дүүштүр тургускан болгаш чоннуң материалдыг, чуртталга болгаш культура хереглелдерин улам ыңай хандырарынче ону угландырып турар. Хоорай ажыл-агыйын акшаландырарынга 5 миллиард ажыг рубльди, азы бюджеттиң 63 ажыг хуузун бээрин көрүп турар. Улус өөредилгезинге, кадык камгалалынга, культурага болгаш социал-культураның өске-даа хемчеглеринге 2.800 миллион рубльди тускайлаар.

Административ-эргелел аппаратының тургузуун бөдүүнчүдериниң айтырыгларынга хамаарыштыр эш Бобровниковтуң демдеглээни болза, Саң министерствозу болгаш Төп статистика эргелели бухгалтер учедунуң системазын бөдүүнчүдер болгаш документацияларны кызырар, а ол ышкаш учет ажылдарын калбаа-биле механизастаар болгаш чаартыр хемчеглерни ажылдап кылза чогуур ийик.

Депутат **Т. Т. Сазандарян** (Армян ССР) 1959 чылда республиканың бюджеди 2 миллиард 816 миллион рубль түңге—мурнундагы чылдынга бодаарга 8,4 хуу хөй кылдыр көрдүнгенин деп чугаалаан. Үлетпүрнү хөгжүдеринге, чаа совхозтарны организастаарынга, суггарылга каналдарының болгаш кедээ ажыл-агыйның өске-даа тудугларын кылырынга чогуур түңнер бердинип турар.

1959 чылда Күрүне бюджединиң төлевилелин Бюджет комиссиязының эдиглери-биле кады бадылаар дугайында саналды эш Сазандарян деткээн.

Депутат **В. М. Агнацев** (Соңгу-Осетин АССР) республиканың үлетпүрүн, ылангыя өңнүг металлургиязын улам ыңай хөгжүдериниң айтырыгларын чугаалаан. Соңгу-Осетияга чаа даг-руда бүдүрүлгелерин тудар болгаш геолог-шинчилел ажылдарын күштелдирер дугайында айтырыгны ол тургускан. Бюджеттиң киирип келген төлевилелин тайбыңның болгаш тургузулганың бюджеди кылдыр чүүлдүгзүнүп турарын оратор медеглээн.

Депутат **А. Т. Веймер** (Эстон ССР) улус ажыл-агыйының болгаш культураның хөгжүлдезинге Күрүне бюджединиң ролю экономиктиг районнарны тургусканы-биле болгаш республикаларның эргелерин улам ыңай калбартканы-биле холбаштыр улам-на бедээнин демдеглээн. Сөөлгү ийи чылда Эстонияга бүдүрүлгелерниң саң сууру дыка быжыгып, бюджет күүселдезин организастаары экижээн.

Чогаадыкчыларга шанналдарны тодарадырының болгаш төлээриниң туруп турар практиказын экижидеринче угланган чамдык саналдарын эш Веймер чугаалаан.

Индирде—Глуховонуң хөвең-саазын комбинадының пөс аргыкчызы депутат **Л. И. Ананьева.** Пөс-таавының эң хоочун бүдүрүлгезинге сөөлгү беш чылдарда болган улуг өскерлиишкиннерниң дугайын ол чугаалаан. Глуховочулар продукция бүдүрерин дыка көвүдеткен, кылыгларның хөй-хөй чаа хевирлерин шиңгээдип ап, оларның шынарын экижиткен. Цехтерни чаарты тургузар, бүдүрүлге чорудулгаларын күш-ажылды чиигедир кылдыр автоматчыдар болгаш механизастаар талазы-биле комбинатта улуг ажылдарны чорудуп турар.

Совет кижилер чараш пөстерни кедерин күзеп турар, ынчангаш бисте чедишпейн турар өңгүр, быжыг, адырлып чугдунмас бүдүктарны болгаш өске-даа химикаттарны хөйнү бүдүрүп үндүрерин химия үлетпүрүнүң ажылдакчыларындан манап турар бис, а боттарывыстың талавыстан эки шынарлыг пөстерни бүдүрерин аазап тур бис деп депутат чугаалаан.

Депутат **П. И. Морозов** (Амур область) областа бар кара, өңнүг болгаш ховар металлдарның байлак рудаларын кайгамчык хөй энергетиктиг курлавырлар-биле чедимчелиг дүүштүрүп турарын демдеглээн. Барык бүгү металлдарның рудаларын геологтар ол черден тыпкан.

Депутаттар—**Г. Ф. Антосян** (Молдав ССР), **Н. Байрамов** (Туркмен ССР), **С. В. Шевченко** (Алтай край), **В. Г. Набиуллин** (Башкир АССР) болгаш **В. И. Евстропов** (Оренбург область) олар база санал бергеннер.

Илеткел талазы-биле санал бериишкини доозулган.

* * *

Бирги айтырыг талазы-биле палаталарның аңгы-аңгы хуралдарынга санал бериишкиннери доозулган соонда ССРЭ-ниң Саң министри депутат **А. Г. Зверев** доопчу харыы чугаалаан.

1959 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджедин болгаш 1959 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң дугайында Хоойлуну аңгы-аңгы хуралдарга бир үн-биле бадылаан, а ол ышкаш 1957 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджединиң күүселдезиниң дугайында отчетту бадылаар дугайында доктаалды хүлээп алган.

1959 чылда ССРЭ-ниң Күрүне бюджедин орулгалар талазы-биле 723 миллиард 369 миллион 159 муң рубль түңге болгаш чарыгдалдар талазы-биле—707 миллиард 637 миллион 887 муң рубль түңге бадылаан.

Эвилелдиң Совединиң болгаш Национальдар Совединиң каттышкан хуралы

Эвилелдиң Совединиң болгаш Национальдар Совединиң каттышкан хуралы Кремльдиң Улуг ордузунуң хуралдаар залынга декабрь 23-те 16 шакта ажыттынган. Хөй санныг аалчылар, дипломаттыг корпустуң кежигүннери олуржуп турган. Чазак ложаларынга эштер **А. Б. Аристов, Н. И. Беляев, Л. И. Брежнев, К. Е. Ворошилов, Н. Г. Игнатов, Ф. Г. Козлов, О. В. Куусинен, А. И. Микоян, Н. А. Мухитдинов, М. А. Суслов, Е. А. Фурцева, Н. С. Хрущев, Н. М. Шверник, П. Н. Поспелов, Д. С. Коротченко, Я. Э. Калнберзин, А. П. Кириленко, А. Н. Косыгин, К. Т. Мазуров, В. П. Мжаванадзе, Н. В. Подгорный, Д. С. Полянский** көстүп келирге депутаттар болгаш аалчылар диңмиттиг адыш часкаашкыны-биле уткаан.

Эвилелдиң Совединиң Даргазы депутат **П. П. Лобанов** даргалаан.

Школаның амыдырал-биле харылзаазын быжыглаар дугайында болгаш чуртта улус өөредилгезиниң системазын улам ыңай сайзырадыр дугайында хүн чурумунуң ийиги айтырыын көөрүнче сессия шилчээн.

Нииты ортумак өөредилгени эде тургузар дугайында илеткелди РСФСР-ниң Педагогика эртемнериниң академиязының президентизи депутат **И. А. Каиров** кылган.

Нииты ортумак өөредилгени эде тургузар дугайында

Эш И. А. КАИРОВТУҢ илеткели

Өзүп олурар салгакчыларны кижизидер, совет школаның ролюн бедидер сорулгаларның чугулазын онзалап демдеглевишаан, чурттуң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң чеди чыл планының контроль чурагайларының дугайында тезистерни чугаалажып турары-биле кады, школаны эде тургузар дугайында СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң тезистерин база чугаалашкан деп И. А. Каиров чугаалаан.

Комсомолдуң XIII съездизинге Н. С. Хрущевтуң чугаазы, «Школаның амыдырал-биле харылзаазын быжыглаар дугайында болгаш чуртта улус өөредилгезин улам ыңай сайзырадыр дугайында» эш Хрущевтуң демдеглели, СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң школа дугайында тезистери—коммунистиг тургузуушкуннуң чаа үе-чадазының хереглелдеринге болгаш перспективаларынга дүүштүр ортумак, профессионалдыг болгаш дээди школаларны эде тургузарының оруун айтып турар кайгамчык улуг ужур-дузалыг документилер ол. Өзүп олурар салгакчыларны кижизидериниң ленинчи идеяларын хөгжүтпүшаан, ол документилер улус чырыдыышкынының салым-чолунуң дугайында, ону улам ыңай көдүрер дугайында партияның ада сагыш салыышкынының чаа чырыткыланчак херечизи болуп турар.

Школаның амыдырал-биле харылзаазын быжыглаар дугайында тезистерни чугаалажып көргени алызындан бүгү улустуң шынарбүдүштүг болган деп илеткелчи демдеглээн. Долу эвес сан медээлер ёзугаар алырга, РСФСР-те 199 муң хуралдар болуп, оларга 13 миллион ажыг кижи олуржуп, миллион чыгам кижи санал берген. Украинага 90 муң ажыг хуралдар болгаш активтер эртип, оларга 10 миллион чыгам кижи олурушкан болгаш 500 муң ажыг кижи санал берген. Эвилелдешкен бүгү республикаларга база шак-ла ындыг болган. Тезистерни изин-биле деткип, чүүлдүгзүнмүшаан, совет кижилер школаны эде тургузарының кол идеязын—өөредилгени бүдүрүкчүлүг күш-ажыл-биле холбаштырарының, школаны амыдырал-биле харылзаштырарының, ортумак школага нииты, политехниктиг болгаш профессионалдыг өөредилгени дүүштүрериниң принцивин боттандырар чорукту сеткил ханышкын-биле хүлээп ап турар.

Школа дугайында тезистерни ада-иелер, башкылар, үстүкү класстарның өөреникчилери—бүгү совет улус таарымчалыг кылдыр боттуг үнелеп көрген. Чүве чугаалап турган чамдык эштер күш-ажылчы кижизидилгениң, политехниктиг өөредилгениң чамдык айтырыгларын тургузар чорукту оожум болгаш өйшаанда эвес кылып тургулаарының дугайында, ам күштүг болуп турар программаларның болгаш өөредилге номнарының четпестериниң дугайында болгаш оон-даа өскелерниң дугайында Чырыдыышкын министерствозунуң, педагогика эртемниң ажылдакчыларының адынга чөптүг шүгүмчүлекчи элээн хөй сагындырыгларны кылган деп илеткелчи чугаалаан.

Ажылчы чоннарның коммунистиг кижизидилгезиниң херээнге болгаш бистиң ниитилеливиске социалистиг идеологияның тургустунуп быжыгарынга совет школа улуг салыышкынны киирген деп эш Каиров чугаалаан. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының мурнунда Россияның чонунуң дөрттүң үш кезии бижик билбес болуп, бичии болгаш элээди уругларның бештиң дөртү чыгамы школаларга өөренмейн турган. Чурттуң культура талазы-биле чүс-чүс чылдарда хожудаан турган чоруун Совет эрге-чагырга төөгүлүг кыска хуусааларда чок кылган. Ортумак школаның үстүкү класстарында өөреникчилерниң саны ам барык дөрттен катап өскен. Бистиң хөй национальдыг Төрээн чуртувустуң улустарының культуразының көдүрлүүшкүнүнге совет школа идиг берген. Ам олар шупту төрээн дылында школалыг, чырыдыышкынче болгаш культураже калбак орук оларның шуптузунга ажыттынган. Совет эрге-чагырганың чылдарының дургузунда янзы-бүрү өөредилге черлеринде өөреникчилерниң саны Киргиз ССР-де 50 катап, Узбек ССР-де—84 катап, Таджик ССР-де—98 катап өскен. Революция мурнунда Казахстанның үндезин чонунуң ортузунга бижик билир кижилер үзе-тура 2 хуу турган. Школа назылыг 80 казах уруглар бүрүзүнге чүгле чаңгыс школачы оназажып турган. Кыс уруглар барык бүрүнү-биле өөренир эргези чок турган. Казахстанда ам 9915 школалар санаттынып, оларда 145280 кижи өөренип, оларның 670 муңу кыс уруглар болуп турар. Өзүп орар салгакчыларның кижизидилгезиниң болгаш өөредилгезиниң дугайында Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың сагыш салыышкынының ачызында, ажылчыннарның болгаш колхозчуларның маадырлыг күш-ажылының ачызында, бистиң эргип четпес Төрээн чуртувустуң бүгү булуңнарында уругларны кижизидер—улуг хүндүлүг болгаш харысалгалыг херекти чамдыкта берге байдалдарда безин боттандырып турар башкыларның—мөгаг чок ажыл-ишчилерниң кужениишкиннериниң ачызында ССРЭ-ге культура революциязының тиилелгези чедип алдынган.

(Уламчызы 2-ги арында)

ССРЭ-ниң Дээди Советиниң ийиги сессиязы

Эш И. А. КАИРОВТУҢ илеткелиниң допчузу

(Уланчызы).

Бир тээ бисте улусчу өөредилге ындыг чедишкиннерни чедип алганда, ооң реформазы чүге херегил? —деп айтырыг салдынып болур. Бистер школаны багай дээш эвес, харын амыдырал бурунгаарлап турар болганда, школа чурттуң хөгжүлдезиниң чаа үезиниң—коммунистиг ниитилелдиң делгеренгей тургузуушкунунуң үезиниң сорулгаларынга таарышкан турар ужурлуг дээш эде тургузуп турар бис. Ону чедип алырда бүгү талазы-биле сайзырангай болгаш эртем-билиглиг кижилерни, эрткен үениң артышкыннарындан хостуг, коммунистиг медерелдиг болгаш аажы-чаңның кижилерни кижизидери негеттинип турар. Ол сорулганы шиитпирлээриниң эргежок чугула негелдези болза, угаан болгаш күш-ажылының аразында, кижилерни чаңгыс талалыг кылып, оларның таарымчалыг хөгжүлдезин казып турар боттуг ылгалды чоорту чок кылыры болуп турар деп марксизм-ленинизм өөредип турар.

Бүдүрүлгени механизастаарын, автоматчыдарын чедишкинниг хөгжүдери, электрониканы база эртемниң болгаш техниканың өске-даа чедишкиннерин калбаа-биле ажыглап турары күш-ажылдың шынар-бүдүжүн үндезини-биле өскертип турар. Ажылчыннарның болгаш тараачыннарның күш-ажылы чогум угказы-биле инженерлерниң, техниктерниң, агрономнарның болгаш өске-даа тускай эртемниглерниң күш-ажылынга улам-на чоокшулажып кел чыдар. Совет Эвилелиниң техника-экономиктиг хөгжүлдезиниң перспективалары бистиң ниитилеливистиң бүгү ажыл-ишчилеринге улам-на бедик негелделерни кылып турар. Бүгү талалыг эртем-билиг оларга амыдыралчы чугула хереглел болуп бар чыдар.

Бистиң школавыста бар четпестерден карак чажырып шыдавас бис деп, илеткелчи чугаалаан. Ол четпестерге хамыктың мурнунда амыдыралдан өөредилгениң хоорук чоруу хамааржыр. СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң школаны эде тургузар дугайында тезистеринде күш-ажылга өөреникчилерни белеткээриниң, бүдүрүкчүлүг күш-ажыл-биле өөредилгени холбаштырарының негелдези тодаргай кирип турар.

Партияның XX съездизиниң соонда өөреникчилерниң күш-ажылчы болгаш политиктиг өөредилгезин экижидер талазы-биле чамдык базымнар кылдынган. РСФСР-ниң ийи чүс школаларында школачыларның бүдүрүкчүлүг күш-ажылы-биле өөредилгени холбаштырарының дуржулгазы тургустунган. Ставрополь крайның болгаш Рязань областың үлегерин ёзугаар чамдык крайларда болгаш областарда өөреникчилер бригадаларын болгаш өөредилге-дуржулга ажыл-агыйларын тургускан. Украинада болгаш эвилелдешкен өске-даа чамдык республикаларда бүдүрүлге өөредиглелиг класстарны школаларда организастаан. Ынчалза-даа ол чүгле эгези. Школаларның хөй нуруузу ам-даа эрги ёзу-биле ажылдап турар.

Школаны эде тургузарының оруктарын тодаргайлавышаан, социалистиг ниитилелге бүдүрүкчүлүг күш-ажыл-биле өөредилгени холбаштырары чүгле ниитиниң бүдүрүлгезин бедидериниң чепсээ эвес, харын бүгү талазы-биле сайзырангай кижини кижизидериниң кара-чаңгыс аргазы болурунуң дугайында К. Маркстың чугаазын илеткелчи сагындырган. Бүдүрүкчүлүг күш-ажыл-биле өөредилгени холбаштырарының эргежок чугулазын В. И. Ленин каш-даа удаа айтып чораан. Кижилер ниитилелге ажыктыг ажыл-чорудулгага, күш-ажылга, материал талазы-биле үнелиг чүүлдерни тургузарынга киришкен турар төлээде, оларны психология талазы-биле бирги класстан-на эгелеп белеткезе чогуур. Кижилерни күш-ажылга назы-харындан хамаарыштыр чаңчыктырып өөретсе чогуур. Назы-хары биче турда, ол дээрге школа мастерскаяларынга, өөредилге-дуржулга участогунга, школага болгаш бажыңга күш-ажылдың кичээлдери болур. Ниитиге ажыктыг күш-ажыл ооң соонда аңаа чоорту каттыжып келир. Үстүкү класстарже шилчээн тудум ниитиге ажыктыг күш-ажылга школачының киржилгези элээн нарын болгаш үргүлчүнүң шынар-бүдүштүг болур ужурлуг.

Ниити өөредилгениң саналдаттынып турар системазын болгаш школаларның хевирлерин тодаргайлап чугаалаарынче илеткелчи шилчээн. Ортумак өөредилгени ийи үе-чадага чарарын саналдап турар. Амгы чеди чылдың орнунга тургузар ыявыла сес чылдың школазы бирги үе-чада болур.

Ийиги үе-чада каш-даа оруктар-биле боттанып болур. Оларның биргизи—сес чылдың школазын дооскаш, бүдүрүлгеге барган аныяктар профессионалдыг школага бригада өөредилгезин азы кыска хуусаалыг курстарны дамчыштыр эге баштайгы бүдүрүлге белеткелин алырының, а ооң соонда бүдүрүлгеге ажылдавышаан турган, ажылчын азы көдээ аныяктарның школазынга өөрениринин оруу ол.

Ийиги орук: сес чыл школазын дооскан аныяктар бүдүрүлге өөредилгелиг ниити эртемниң күш-ажылчы политехниктиг школаже кирери болур.

Үшкү орук: сес чыл школазын дооскан аныяктар профессионал-техниктиг ортумак школаларже (техникумнарже болгаш училищелерже) кирери болур.

Школа-интернаттар улам ыңай калбарар. Оларга өөреникчилерниң саны 1958 чылда 180 муң кижи болуп турарындан 1965 чылда 2,5 миллион чедер, тодаргайлаарга 14 катап көвүдээр.

Школа реформазы-биле холбаштыр бистиң чуртувуска ниити өөредилгениң хемчээли кызырлы бербес ийнен деп айыылзыныышкынын чамдык эштер чугаалап турганнар. Ындыг айыыл чок деп эш Каиров чугаалаан. Улуг улустарның школаларын кириштир алырга, ниити өөредилгениң бүгү школаларынга өөреникчилерниң ниити саны 1958 чылда 31,6 миллион кижи болуп турарынга удур 1965 чылда барык 45,3 миллион кижи болуп, тодаргайлаарга 43 хуу көвүдээр. Ындыг болганда кызырлыышкын эвес, харын улуг өзүлде төлевилеттинип турар. Бүгү школаларга ортумак өөредилгениң ийиги үе-чадазы чүгле хевээр артар эвес, харын амгы үеде он чыл школазында доктааткан ниити болгаш политехниктиг өөредилгениң деңнелин бедиткен турар ужурлуг деп СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң школа дугайында тезистеринде онзагай демдеглээн. Эде тургузуушкунуң түңнелинде гуманитарлыг эртемни кызырган азы кошкаткан турбас ужурлуг, өөредилгениң утка-шынарын эде тургузары өөредилгени организастаарын болгаш ооң аргаларын сайзырангайжыдарын негеп турар, ол чорук школачыларның ам эвин эртир хөй чүктээшкин алыр чоруун чайладыр арганы бээр.

Школада кижизидилге ажылының тургузулгазынга улуг өскерилгелер кирериниң, ажылчы чоннарның идей-политиктиг кижизидилгезин шиитпирлиг экижидериниң эргежок чугулазының дугайын, школага пионер болгаш комсомол организациязының ажылының дугайын, башкының өзүп турар ролюнуң дугайын, уругларны өөредири болгаш кижизидери дээш ада-иелерниң, а ол ышкаш чер-черниң совет органнарының харысалгазының дугайын эш Каиров чугаалаан.

Амыдыралдың көдүрүп турары хөй-хөй үндезин айтырыгларны педагогика эртеми ам-даа шиитпирлевейн турар деп бадыткалдың чептүүн педагогика эртеминиң айтырыгларын чугаалап турган, илеткелчи хүлээп көрген. РСФСР-ниң Педагогика эртемнериниң академиязы бодунуң ажылында бар четпестерни чок кылыр дээш бүгү-ле чүүлдерни кылыр, улус өөредилгезиниң системазын эде тургузарынга идепкейлиг киржир.

Школаларны эде тургузар дугайында тезистерни чугаалажып турарының үезинде ажылчы чоннарның кирген тус-тус саналдарын эш Каиров тодаргай көргүскен.

Совет Эвилелиниң бүгү националдарының ажылчы чоннарының эртем-билиин улам ыңай көдүрери эң чоокку үениң эң чугула сорулгазы, улус ажыл-агыйының, эртемниң болгаш культураның бүгү адырларының ниити көдүрлүүшкүнүнүң үндезини болур деп, илеткелин дооспушаан, эш Каиров чугаалаан.

Профессионал-техниктиг өөредилге дугайында илеткелди ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында күш-ажылчы курлавырларның Кол эргелелиниң начальниги **Г. И. Зеленко** кылган.

Профессионал-техниктиг өөредилге дугайында

Эш Г. И. ЗЕЛЕНКОНУҢ илеткели

Профессионал-техниктиг өөредилгени үндезини-биле экижидериниң болгаш дыка калбартырының эргежок чугулазы улус өөредилгезиниң системазын улам ыңай сайзырадыр дугайында чугаалажып турар айтырыгның кол идеязындан—аныяктарның өөредилгезин эш Н. С. Хрущевтуң демдеглелинде тайылбырлаттынган ниитиге ажыктыг күш-ажыл-биле холбаштырарының идеязындан болдунуп турар деп эш Г. И. Зеленко чугаалаан. Аныяктарның профессионал-техниктиг өөредилгезин улам ыңай калбартыр, ону экижидер болгаш чурумчудар талазы-биле партияның болгаш чазактың төлевилээн хемчеглерин бүгү улустуң чугаалажыышкыны чорup турда изин-биле деткээн.

Совет профессионалдыг школа улуг болгаш алдарлыг орукту эрткен. Он-он миллион хөй-хөй мергежилдиг ажылчыннар профессионалдыг белеткелди ол школадан алган. Чүгле күш-ажылчы курлавырларның өөредилге черлеринге безин оларның туруп келгени 18 чылдарның дургузунда 10 миллион 250 муң аныяк бүдүрүлгечилерни белеткээн. Күрүне болза күш-ажылчы курлавырларның училищелериниң болгаш школаларның дузазы-биле чурттуң күш-ажылчы курлавырларын организастыг таарыштыр хуваарын боттандырып, улус ажыл-агыйынга ужур-дузалыг эң чугула бүдүрүлгелерниң болгаш тудугларның чаа ажылчын кадрларга хереглелин планныг чурум-биле хандырып турар.

Ынчалзажок ажылчын кадрларны профессионалдыг белеткээриниң ам туруп турар янзы-бүрү хевирлери улус ажыл-агыйының өскен негелделеринден хожудап турар. Профессионалдыг өөредилгениң системазында өөредилге планнары болгаш программалары бүдүрүлгелерниң техниктиг деңнелинде өскерилделерни болганчок-ла чедир илеретпейн турар, а ажылчыннарны белеткээриниң шынары үлетпүрнүң негелделерин чамдыкта хандырбайн турар.

Ажылчыннарның профессионал-квалификация составынга хөй-хөй чаа чүүлдерни техниктиг депшилге кирип турар: холдуң күш-ажылдың профессиялары чидип бар чыдар; чаа тускай эртемнер көстүп келгилеп, ажылчыннарның профессионалдыг билиин калбарып, оларның техниктиг белеткелинге болгаш мергежилиниң деңнелинге негелделер бедип турар.

Ам болур чеди чылда машина тудуунга комплекстиг механизация болгаш автоматизация калбаа-биле боттанып. 1300-тен эвээш эвес автоматтыг чаа шугумнарны ажыглалга кирерин төлевилээн. Ол чүл дээрге, машина тудуунуң бүдүрүлгелериниң ажылчыннарының кол-кол бөлүктери дериг-херекселдерниң таарыштырыкчылары, электромонтерлар, слесарь-ремонтерлар болу бээр дээни ол-дур. Ажылчыннар болза, электроавтоматиканы, гидравликаны, чаарткан электроприводту ажыглап турар дыка хөй санныг нарын болгаш янзы-бүрү хевирлиг станоктарга ажылдаары-биле холбаалыг болу бээр. Ам безин ажылдарның барык бүгү хевирлери механизастаттынган химия, нефть, газ болгаш үлетпүрнүң өске-даа адырларынга, тудугга болгаш көдээ ажыл-агыйга база ындыг янзылыг чорудулгалар болур.

Профессионал-техниктиг өөредилгениң системазын эде тургузарының тодаргай айтырыгларынче эш Зеленко шилчээн. Ол система чаңгыс аай хевирниң профессионал-техниктиг өөредилге черлерин тургузарын көрүп турар. Ол дээрге күш-ажылчы курлавырларның хоорайларга бир чылдан үш чыл чедир өөренир хуусаалыг профессионал-техниктиг училищелери, а көдээ черлерге—бир-ийи чыл өөренир хуусаалыг көдээ профессионал-техниктиг училищелери болур.

Профессионал-техниктиг училищелер бүдүрүлгениң адырларының аайы-биле специализастаттынар болгаш үлетпүрнүң, тудугнуң, транспорттуң, харылзааның, коммунал ажыл-агыйның, садыг болгаш культура-амыдырал организацияларының бүдүрүлгелеринге чогуур профессияларның мергежилдиг ажылчыннарын белеткээр. Металлистерниң, дагжыларның, металлургтарның, энергетиктерниң, химиктерниң, тудугжуларның, демир-орук, суг, автомобиль транспортунуң, пөс-таавычыларның болгаш оон-даа өскелерниң специализастаан училищелерин тургузарын барымдаалап турары ол.

Профессионал-техниктиг бүгү чаа училищелерге кол-кол 800 ажыг профессияларның аайы-биле мергежилдиг ажылчыннарны болгаш көдээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилерин белеткээрин төлевилеп турар.

Училищелерни специализастаары оларга өөредилге-бүдүрүлгениң эки баазазын тургузар, бүдүрүлге өөредилгезиниң мастерлериниң болгаш башкыларның кадрларын шилип алыр болгаш быжыглаар арганы берип турар. Улус ажыл-агыйының чөвүлелдери, бүдүрүлгелер, колхозтар болгаш совхозтар бүдүрүлге практиказын организастаарда, чаа техниканы өөренирде, аныяк ажылчыннарны бедик шынарлыг белеткээринге бүгү-ле таарымчалыг байдалдарны тургузарда профессионал-техниктиг училищелерге бүгү хемчеглер-биле дуза көргүзер ужурлуг деп илеткелчи чугаалаан. Училищелер боттарының ээлчээнде бүдүрүлге планнарын күүседирде бүдүрүлгелерге, колхозтарга болгаш совхозтарга идиг берип, оларның-биле хүн бүрүнүң харылзаазын тудар ужурлуг.

Эң чоокку үш—алды чылдарда он чыл школазын доозар, техниктиг училищелерге кирер арганы аныяктарга бээр, а кандыг-бир чылдагааннар-биле сес чыл школазын дооспаан элээди уругларга ремесло училищелеринге болгаш ФЗӨ школаларынга кирер арганы бээр төлээде, күш-ажылчы курлавырларның ам ажылдап турар училищелериниң болгаш школаларының чамдызын ол чылдарның дургузунда хевээр артырарын илеткелчи саналдаан.

Профессионал-техниктиг училищелерге өөредилгениң утка-шынары-биле холбаалыг айтырыгларже шилчээш, эш Зеленко оларның кол сорулгазы болза культурлуг болгаш техника талазы-биле билиглиг база мергежилдиг ажылчыннарны болгаш көдээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилерин, коммунизмниң идепкейлиг болгаш медерелдиг тургузукчуларын белеткээри болур дээрзин онзалап демдеглээн.

Профессионалдыг өөредилге черлериниң ажылын эде тургузарының эң чугула негелделериниң бирээзи болза, өөреникчилерниң өөредилгезин организастаарын болгаш ооң аргаларын экижидери болур деп илеткелчи демдеглээн.

Профессионалдыг мергежилдиң үндезиннерин шиңгээдип алыр, амгы үениң машиналарының болгаш механизмнериниң ажылдаарының тургузуун болгаш принциптерин, технологтуг чорудулгаларның физиктиг утка-бүдүжүн өөренир арганы өөреникчилерге бээр төлээде, училищелерде, өөредилге мастерскаяларында, дериг-херекселче кабинеттерже болгаш лабораторияларже эң улуг кичээнгей салыры эргежок чугула. Электро-радиотехникалыг, электроннуг болгаш химиктиг дериг-херекселдерге ажылдаары-биле холбаалыг профессиялар белеткээриниң үезинде лаборатория ажылдарының улуг курузу онза чугула. Теоретиктиг эртемнерни улам-на хандыр өөренирде профессионал-техниктиг училищелерге хереглээр өөредилге номнарын, өөредилге болгаш көргүзүг херекселдериниң үндүрериниң херээн үндезини-биле экижидери эргежок чугула. Өөредилге чорup турар үеде кинону болгаш телевидениени калбаа-биле ажыглаза чогуур.

Профессионалдыг белеткел-биле чергелештир өөреникчилерниң политиктиг билиин күштелдирери, оларны совет патриотизминиң, маадырлыг ажылчын ангының болгаш колхозчу тараачыннарның революсчу база күш-ажылчы чаңчылдарының ёзузунга кижизидери эргежок чугула.

Ажылчы чоннарның материалдыг амыдырал байдалының дыка экижээни болгаш профессионалдыг өөредигниң дыка өзүп турар хемчээлдери училищелерни кезиктей бот хандырылгаже чоорту шилчидер төлээде профессионал техниктиг училищелерге тургузарының болгаш өөредилгениң өртек-үнезин чиигедирде таарымчалыг байдалдарны тургузуп турар деп илеткелчи чугаалаан. Күш-ажылчы курлавырларның Кол эргелели профессионал-техниктиг училищелерниң бүдүрүкчү ажыл-чорудулгазын калбартыры, оларның орулгалыын бедидери, бүдүрүкчүлүг эвес чарыгдалдарны эвээжедири эргежок чугула.

Өөреникчилерге халас чемни болгаш идик-хепти бээриниң орнунга өөреникчилер стипендиязын азы ажыл төлевирин оларга төлээр чорукту кылза чогуур. Ол чорук профессияларны эки шиңгээдип алырынга өөреникчилерниң сонуургалын бедидер. Өскүстерге, өөреникчи уруглар бажыңнарының кижизиткеннеринге болгаш хөй уругларлыг ада-иелерниң ажы-төлдеринге күрүнениң долу хандырылгазын хевээр артырар херек.

Колхозчу аныяктар бедик мергежилди алгаш колхозтарынче база дагын ээп чеде бээрин барымдаалааш, профессионал-техниктиг училищелерге колхозчу аныяктарны өөрединге хереңгилер тускайлаар дугайында айтырыгны колхозтар көрген турары чогумчалыг. Профессионал-техниктиг хүндүскү училищелер-биле чергелештир оларның суурунга профтех училищелерниң кежээки салбырларының калбак четкизин нептередирин илеткелчи саналдаан. Кол-кол профессияларны шиңгээдип алган аныяктар кежээки салбырларга бүдүрүлгеге ажылдавышаан турган мергежилин 2—3 разряд бедидип база ортумак өөредилгени доозуп болур.

Инженер-педагог кадрларны белеткээри чугула айтырыг болуп турар. Индустриалдыг институттарның болгаш техниктиг өске-даа дээди өөредилге черлериниң чанынга инженер-педагог факультеттерин болгаш дээди инженер-педагог курстарын тургусса чогуур.

Аныяктарның профессионалдыг белеткелин болгаш ажылга таарыштыр кирерин ыяк планнаары база чугула. ССРЭ-ниң Күрпланы, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында күш-ажылчы курлавырларның Кол эргелели, эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери болгаш Чырыдыышкын министерстволары аныяктарны өөредириниң болгаш оларны ажылга таарыштыр тургузарының перспективтиг планнарын ажылдап кылыр херек.

Бодунуң илеткелин дооспушаан, профессионалдыг өөредилге черлериниң ажылдакчыларының хөй санныг кижилиг коллективи профессионал-техниктиг өөредилгениң болгаш өзүп олурар салгакчыларның коммунистиг кижизидилгезиниң талазынга партияның болгаш чазактың салган харысалгалыг сорулгаларын алдарлыы-биле күүседир дээш боттарының бүгү күштерин, билиглерин болгаш дуржулгазын бээр деп Дээди Советке эш Зеленко бүзүреткен.

Дээди өөредилге дугайында ССРЭ-ниң Дээди өөредилге министри **В. П. Елютин** илеткел кылган.

Дээди өөредилге дугайында

Эш В. П. ЕЛЮТИННИҢ илеткели

«Школаның амыдырал-биле харылзаазын быжыглаар дугайында болгаш чуртта улус өөредилгезиниң системазын улам ыңай сайзырадыр дугайында» тезистерде чугаалаттынганы ышкаш дээди өөредилгениң системазын сайзырангайжыдар талазы-биле хемчеглерни Коммунистиг партияның Төп Комитеди-биле Совет чазак ажылдап кылган деп илеткелчи чугаалаан.

Улус өөредилгезиниң системазын эде тургузарының төлевилеттинген оруктарын совет улус деткип турар деп чүвени тезистерни бүгү улустарның чугаалажып көрүүшкүнү көргүскен. Төлевилеттинген хемчеглерниң кол принцивин—аныяктарның коммунистиг кижизидилгезиниң эргежок чугула негелдези болур бүдүрүкчүлүг күш-ажыл-биле теоретиктиг өөредилгени өөредилгениң бүгү үе-чадаларында шын чөп холбаштырарының принцивин изин-биле деткип турар болгаш чаңгыс үн-биле чүүлдүгзүнүп турар.

Дээди болгаш ортумак тускай өөредилгениң системазын эде тургузарын болгаш улам ыңай сайзырангайжыдарын кандыг янзы дээре болгаш дүрген боттандырарының талазы-биле үнелиг хөй-хөй саналдар болгаш немелделер, хөй санныг сүмелер тезистерни бүгү улустуң чугаалажып көрүүшкүнүнүң үезинде кииртинген болгаш чугаалаттынган. ССРЭ-ниң Дээди өөредилге министерствозунуң адрезинге кадрлар белеткелинде четпестерни илередип турар чөптүг хөй-хөй шүгүмчүлелдиг саналдар кылдынган. Бис оларны өөрүшкү-биле хүлээп ап турар болгаш практиктиг ажылга өөренип көөр бис деп оратор чугаалаан.

Улус өөредилгезиниң системазын улам ыңай хөгжүдериниң планнары болза чүгле материалдыг бүдүрүүшкүнге эвес, а харын ниитилелдиң угаан-бодал амыдыралынга депшилгениң оруун ажыдып турар социалистиг тургузугнуң улуг артык күштериниң чаа көргүзүгү болуп турар деп эш Елютин демдеглеп турар. Дээди болгаш ортумак тускай эртемниг специалистер 1913 чылда 200 муң турган болза, ам Совет Эвилелинде олар 7,5 миллион хире чедип турарлар. Совет Эвилелиниң дээди өөредилге черлеринде болгаш техникумнарында 4 миллион ажыг, ооң иштинде дээди өөредилге черлеринде—2.150 муң кижи өөренип турар, сөөлгү чылдарның дургузунда дээди өөредилге черлери чуртка чыл бүрүде 260—290 муң тускай эртемниглерни берип турган, а келир үеде дээди школадан үндүрер кижилерниң саны 300—350 муң, ооң иштинде 120 муң инженерлер болур.

Бистиң дээди школавыстың чедишкиннерин демдеглевишаан, ооң ажыл-чорудулгазында четпестерни көрбейн барып шыдавас бис деп оратор медеглээн. Кол четпес чүүл болза, дээди школаны четчелеп-даа турар үезинде, өөредилгениң-даа илереттинип турганы дээди школаның амыдыралдан, бүдүрүлгеден хоорулчак турганы болур. Номдан чамдык чүүлдер билип алган боордан өске ажылга кандыг-даа практиктиг дуржулгазы чок, күш-ажылга кандыг-даа чаңчыл чок эвээш эвес кижилерни дээди өөредилге черлеринге хүлээп ап турар, бүдүрүлгеге болгаш эртем албан черлеринге чыгдынган практиктиг дуржулганы студентилер шиңгээдип алырынче өөредилгениң чорup турарының үезинде безин чогуур кичээнгейни салбайн турар.

Кол сорулга—өөредилгени практика-биле, бүдүрүлге-биле сырый харылзаштырып турган тускай эртемниглерни белеткээриниң шынарын улам бедидер сорулганы партияның XX съездизи дээди школаның ажылдакчыларының мурнунга салган.

Дээди школаны амыдырал-биле, бүдүрүлге-биле ёзулуг харылзааже угландырып турар өөредилге чорудулгазын экижидериниң тодаргай оруктарын СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң тезистери айтып турар.

Дээди өөредилге черлеринге өөредилгениң тургустунган үш хевирлеринден—шуут өөренири, заочный болгаш кежээки өөредилгеден—тускай эртемниглерниң теоретиктиг болгаш бүдүрүлге белеткелиниң эң-не чөп шын холбаштырарының, дээди школаларга үлетпүрнүң болгаш көдээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилериниң эң-не калбак кезээн хандырарының эң дээре аргазы заочный болгаш кежээки өөредилгениң системазы болур.

Кирип өөрениириниң болгаш кежээки өөредилгениң системазын организастаар талазы-биле элээн дуржулганы алган бис деп эш Елютин чугаалаан. Студентилерниң чартык кезии ам бистиң дээди өөредилге черлеривисте бүдүрүлгеге ажылдавышаан өөренип турарлар. Чаа байдалдарда кирип өөренир болгаш кежээки өөредилге шиитпирлиг-биле сайзырангайжыттынган турар ужурлуг.

Заочный болгаш кежээки дээди өөредилге черлерин, факультеттерни болгаш салбырларны хамыктың мурнунда эң-не мергежилдиг профессор-башкы кадрлар-биле четчелээри, заочный болгаш кежээки дээди өөредилге черлериниң материал-техниктиг болгаш лабораториялыг баазазын быжыглаары, программада доктааттынган бүгү эртемнерни студентилер ханызы-биле өөренип алырынга четчир хемчээлдиг шак-үени оларга бээри чугула. Студентилерге херектиг өөредилге номнарын болгаш лекцияларны хөй хемчээлдиг кылдыр дүрген парлаар херек. Өөредилгениң эң нарын чүүлдериниң талазы-биле сураглыг эртемденнерниң лекцияларын кино, радио болгаш телевидениениң дузазы-биле дамчыдар төлээде заочный болгаш кежээки өөредилгениң хереэнге ол чүүлдерни калбаа-биле кириштирген турар ужурлуг. Заочный болгаш кежээки дээди өөредилге черлерин студентилерниң ажылдап турар болгаш чурттап турар черлеринче бар-ла шаа-биле чоокшуладыры чугула. Ылаңгыя Уралга, Сибирьге болгаш Ортаа Азияга зоналар аайының элээн хөй политехниктиг заочный институттарны организастаары чугула.

Ам безин дээди эртемниг тускай эртемниглерниң мергежилин бедидериниң сорулгазын дээди школа бодунга алган турар ужурлуг. Ол сорулга-биле элээн хөй дээди өөредилге черлеринге дыңнакчыларны ажылдан чартыктырбайн турган оларның билиин бедидериниң факультеттерин организастаары чугула.

Өөредилгени бүдүрүкчүлүг күш-ажыл-биле холбаштырарын көрүп турар дээди өөредилге черлеринге өөредилге системазының төлевилелин СЭКП ТК биле ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң тезистерин барымдаалап турган, база тезистерни чугаалажып турар үеде үнүп келген саналдарга даянгаш ССРЭ-ниң Дээди өөредилге министерствозу ажылдап кылган. Ажылдан чартыгып турган база чартыкпайн турган өөрениириниң үелериниң ээлчежилгезиниң хевирлери, ындыг үелерниң дараалашкаа болгаш үр болуру студентилерниң тускай эртеминден, составындан болгаш оон-даа өске фактылардан хамаарыштыр янзы-бүрү болур.

Техниктиг дээди өөредилге черлеринге студентилер баштайгы ийи чылдарда бүдүрүлгеге ажылдавышаан кежээки азы заочный өөредилгениң системазын ёзугаар өөренир. Ооң сөөлүнде шуут өөренир өөредилгени организастаар. Үстүкү курстарга студентилер 6—12 айларның дургузунда, ол үеде элээн хөй тускай инженер эртемнерин өөренмишаан бүдүрүлгени эргелээринге болгаш организастаарынга чаңчыгар сорулга-биле техниктиг биче персоналдың штаттыг ажылынга база катап ажылдаарлар. Күзээр болза, студентилер дээди өөредилге черинге бүгү өөредилгени кежээки азы зочный өөренир система ёзугаар бүдүрүлгеге ажылдавышаан өөренип доозуп болур.

Эртемниң болгаш техниканың күчүлүг хөгжүлдези-биле чергелештир студентилер нарын теоретиктиг эртемнерни өөренир болгаш лабораторияның хөй практиктиг кичээлдерин эртер ужурлуг чамдык инженер тускай эртемнерниң талазы-биле өөредилгени баштайгы үш чылдың дургузунда бүдүрүлгеге ажылдавайн турган өөренир кылдыр чорудары чугула. Ооң сөөлүнде студентилер бүдүрүлгелерге, лабораторияларга болгаш дуржулгалыг конструктор бюроларынга штаттыг ажылдарга бир чылдың дургузунда ажылдаарлар.

Көдээ ажыл-агыйга тускай эртемниглерни белеткээри улуг-улуг совхозтарның баазазынга үндезилеп тургускан, азы үлегерлиг өөредилге ажыл-агыйларлыг, эки лабораторияларлыг болгаш практиктиг ажылга өске-даа таарымчалыг байдалдар бар институттарга чорудар. Малдарны студентилер боттары ажаар, машиналарны септээр, оларны башкарар, тараа тарыыр, дүжүттү өстүрер болгаш ажаап алыр ужурлуг.

Университет, гуманитария болгаш педагогика өөредилгезин эде тургузарда өөредилгени практика, бүдүрүлге-биле база холбаштырары эргежок чугула.

Төрелдешкек дээди өөредилге черлерин болгаш эртем шинчилел институттарын каттыштырар болгаш көдээ ажыл-агыйның дээди өөредилге черлерин чогуур совхозтар болгаш үлегерлиг станциялар-биле каттыштырар дугайында саналды улуг кичээнгей-биле көрүп деткиири чугула.

Уран-чүүл талазы-биле тускай эртемниглерни белеткээриниң үндезини кежээки өөредилгениң системазы болур ужурлуг. Ажылчы чоннарның калбак массаларын өөредилгеге хаара тударынга, чондан ёзулуг талантыларны илередиринге ындыг система улуг арганы ажыдып турар. Медицина институттарынга бирги ээлчегде медицина болгаш эмнелге профилактика албан черлеринге практиктиг ажылды эрткен аныяктарны хүлээп алыр херек. Медицина институттарының студентилери өөредилге чорup турарының үезинде медицина албан черлеринге практиканы үргүлчү эртип турар.

Өөредилгени бүдүрүкчүлүг күш-ажыл-биле холбаштырарының эки хевири заводтар-техниктиг өөредилге черлери болур ужурлуг. Заводтарны—техниктиг дээди өөредилге черлери организастаарының янзы-бүрү оруктары туруп болур. Ооң бирээзи болза, ол дээди өөредилге черин азы факультетти улуг бүдүрүлге-биле азы чаңгыс аай ажылдыг элээн хөй бүдүрүлгелер-биле кооперастаары болур. Студентилерниң күжү-биле продукция бүдүрүп үндүрер үлетпүр бүдүрүлгелерни, бүдүрүлге цехтерин болгаш шенелде мастерскаяларын техниктиг дээди өөредилге черлериниң чанынга организастаары чугула.

Дээди өөредилге черлериниң эде тургузуушкунун 1959 чылдан эгелээр болгаш ону үш-беш чылдарның дургузунда доозары-биле дээди өөредилге черлериниң ажылын эде тургузарының планының төлевилелин ам чогаадып кылган.

Дээди өөредилге черлеринге хүлээп алырының системазын эде тургузарының чугулазының дугайын илеткелчи оон ыңай чугаалаан. Дээди өөредилге черлеринге практиктиг ажыл стажтыгларны кол-дуунда хүлээп алыр. Ам бо чылын безин чаа хүлээп алган студентилерниң 70 хуузу улус ажыл-агыйында ажылдап турар ийикпе ажылдап турганнар. Ортумак школаны эде тургускан сөөлүнде ол хуу өзе бээр. Арга-мергежилдиг аныяк оолдар, кыстарны улам тодазы-биле илередир төлээде конкурстуг кирилде экзаменнериниң чурумунга чамдык өскерилгелерни кирериниң эргежок чугулазының өйү келген.

Дээди өөредилгениң системазын эде тургузары эртемниң, техниканың, культураның хөгжүлдезинге дээди өөредилге черлериниң ролюнуң өзүлдези-биле холбашкан турарын илеткелчи демдеглээн. Дээди школаларда 130 муң профессорлар болгаш башкылар—чурттуң бүгү эртемденнериниң чартыы ажылдап турар. Профессор-башкы составтың бүдүрүлгелер-биле харылзаазын ам-даа улам быжыглаары чугула.

Ортумак мергежилдиң тускай эртемниглерин белеткеп турарывыстың амгы тургустунган системазы амгы негелделерге дүүшпейн турар деп эш Елютин чугаалаан. Өөредилге үезинде техникумнарның өөреникчилери бүдүрүкчүлүг күш-ажылга эвээш киржип, четчир хемчээлдиг бүдүрүлгечи чаңчылдарны албайн турарлар. Ооң-биле холбаштыр ортумак тускай өөредилгениң бүгү системазын сайзырангайжыдар

(Төнчүзү 3-кү арында).

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң ийиги сессиязы

Эш В. П. ЕЛЮТИННИҢ илеткелиниң төнчүзү

болгаш ортумак мергежилдиң тускай эртемниглерин белеткээрин ниитиниң ажыктыг күш-ажылы-биле улам чоок холбаштырар херек.

Ортумак тускай өөредилгениң чаа системазы сес чылдың ниити эртемниг политехниктиг школазының-даа, долу ортумак школаның-даа баазазынга тургустунган турар. Өөредилгениң бирги чадазында өөреникчилер ортумак мергежилдиң ажылчынынга негелделерин харылап турар, профессионалдыг белеткелги өөреникчилер алыр ужурлуг. Техникумнар кол бүдүрүлгелер-биле чоок харылзаалыг турар болгаш өөреникчилерниң күжү-биле үлетпүр продукциязы бүдүрүп үндүрүп турар цехтерни болгаш мастерскаяларны техникумнарның боттарының чанынга организастаар херек. Көдээ ажыл-агый техникумнарын өөреникчилер боттары бүгү ажылды күүседир ажыл-агыйларның баазазынга организастаар ужурлуг.

Студентилерниң бүдүрүлгеге күш-ажылын эки организастаарының чугулазының дугайын илеткелчи хөй чугаалаан. 1965 чылда дээди школаның ийи миллион хире студентилери боттарының өөредилгезин бүдүрүкчү ажыл-биле холбаштыра бээрин баштайгы саналгалар көргүзүп турар. Ону барымдаалааш бүдүрүлге черлеринге, албан черлеринге болгаш өске-даа организацияларга дээди өөредилге черлериниң студентилеринге ажыл бээриниң күрүне планнаашкынын тургузарының чугулазын эш Елютин чугаалаан.

Дээди школаны эде тургузарын партияның тевилээниниң чугулазын болгаш чогуур өйүнде болганын база ооң кол-кол принциптериниң шынын бүгү улустуң чугаалажып көргени бүрүнү-биле шынзыдып турар деп илеткелчи түңнелинде медеглээн. Совет дээди школа Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле бодунуң ажылын эде тургузуп алгаш, коммунистиг ниитилелдиң делгеренгей тургузуушкунунуң үе-чадазында ооң мурнунда салдынып турар сорулганы күүседип шыдаар.

Эвилелдиң Совединиң болгаш Националдар Совединиң тус-тус хуралдары

Декабрь 24-те Москвага ССРЭ-ниң Дээди Совединиң ийиги сессиязы бодунуң ажылын үргүлчүлээн. Хүн чурумунуң ийиги айтырыын — Школаның амыдырал-биле харылзаазын быжыглаар дугайында болгаш чуртта улус өөредилгезиниң системазын улам ыңай сайзырадыр дугайында айтырыгны депутаттар чугаалажып эгелээн.

Эвилелдиң Совединиң хуралы Кремльдиң улуг ордузунуң хуралдаар залынга эртенгиниң 10 шакта палатаның даргазының оралакчызы депутат **Н. У. Базанованың** даргалааны-биле ажыттынган. Бир дугаарында депутат **П. М. Машеров** (Белорус ССР) санал берген. Белоруссияның ажылчы чоннары школаның амыдырал-биле харылзаазын быжыглаар дугайында, ортумак өөредилгени ийи үе-чадага чарар дугайында, өөредилгени бүдүрүлгечи ажыл-биле холбаштырып тургаш, аныяктарның эртем чедип алырының дугайында саналды чаңгыс үн-биле деткип турар деп ол чугаалаан.

Депутат **М. С. Гречуха** (Украин ССР) өөредилгени амыдыралче чоокшуладырының баштайгы базымнары республикада кылдынганының дугайын чугаалаан. Украин школаларның бүдүрүлгечи өөредилгезиниң дөрт чылдарда дуржулгазының дугайын, школачыларның бүдүрүлге бригадаларының ажылының дугайын, чамдык дээди өөредилге черлеринде өөредилге чорудулгазын чаазы-биле организастап турарының дугайын, медицина институттарының кежээки салбырларын тургусканының дугайын база ол чугаалаан.

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң тезистерин Казахстанның ажылчы чоннары калбаа-биле чугаалашкан деп депутат **З. С. Омарова** (Казах ССР) медеглээн. Ортумак өөредилгени ийи үе-чадага чарар дугайында тезистерде саналды бис деткип турар бис. Казахстанның онзагай байдалын барымдаалааш, ажылчын болгаш көдээ аныяктарның школалары-биле чергелештир бүдүрүлге өөредилгелиг 11 чылдың политехниктиг ортумак школаларны тургузар деп санап турар бис. Салым чаянныг уругларга тускай школалар тургузары ажык чок деп депутат Омарова санап турар.

Депутат **Х. М. Абдулаев** Узбекистанның көдээ черлеринде ажылдап турар аныяктарга 11 чыл өөренир ортумак школаларны артырары эргежок чугула деп саналдаан. Өөредилгениң сөөлгү үш чылында бүдүрүлге практиказынче, күш-ажылче онза кичээнгей салыр ужурлуг.

Оон ыңай санал берген депутаттар **Н. Ф. Игнатов** (Москва область), **Ф. М. Халилова** (Азербайджан ССР), **М. П. Никулина** (Ставрополь край), **М. П. Костенко** (Ленинград), **А. П. Лупан** (Молдав ССР), **Э. К. Берклав** (Латви ССР), **И. В. Абашидзе** (Грузин ССР).

Польша Улус Республиканың сейминиң маршалы, польша-совет найыралдың ниитилелиниң баштаар чериниң даргазы Чеслав Выцх баштаан ол ниитилелдиң залга олурган төлээлерин депутаттар болгаш аалчылар чүректиң ханызындан байыр чедирип турган.

Атомнуг болгаш водородтуг чепсектиң шенелдезин соксадыр дугайында бөлүк депутаттар А. Н. Бакулев, З. А. Лебедева, Л. Н. Соловьев, И. Н. Стец, А. М. Горев, И. А. Буянов, А. В. Палладин, О. Дауренова оларның болгаш берлин айтырыының талазы-биле бөлүк депутаттар В. В. Гришин, В. И. Чуйков, Л. П. Ананьева, А. А. Сурков, М. Ф. Рыльский, Х. Турсункулов оларның тургускан айтырыгларын хуралдың даргазы номчуп дыңнаткан. Тургустунган айтырыгны ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге дамчыдып бердинер деп ол дыңнаткан.

* * *

Эртенгиниң 10 шакта Кремльдиң театрынга Националдар Совединиң хуралы ажыттынган. Хуралды палатаның даргазының оралакчызы депутат **К. Кондучалова** даргалаан.

Депутат **Н. Додхудоев** (Таджик ССР) санал бергеш, партияның XX съездизиниң соонда республикага өөредилге-кижизидилгелиг ажылды экижидер талазы-биле чамдык ажылдар чоруттунганын дыңнаткан. 118 ортумак школаларда бүдүрүлге өөредилгезиниң класстары организастаттынган. Ставрополь крайның үлегери-биле көдээ школаларда бүдүрүлге бригадаларының өөредилгезин организастаан. Өөредилгени бүдүрүлгечи күш-ажыл-биле каттыштырарының эргежок чугулазын ол школаларның дуржулгазы бадыткаан.

Школаның бүдүрүлге-биле харылзаазын быжыглаарынга профэвилел организацияларының ролюнуң дугайын ВЦСПС-тиң даргазының оралакчызы депутат **Л. Н. Соловьев** бодунуң саналынга чугаалаан. Школаларның педагогика чөвүлелдериниң составынга бүдүрүлгелерниң профэвилел организацияларының төлээлекчилерин—мурнакчы ажылчыннарны, техниктерни, инженерлерни киириштирери ажыктыг болур ийик деп ол чугаалаан. Аныяктарның айыыл чок болгаш таарымчалыг ажылдаарынга чогуур байдалды бүдүрүлге бүрүзүнге тургузарының чогуур хемчеглерин профессионалдыг эвилелдер алыр деп оратор оон ыңай чугаалаан.

Депутат **Б. Казанбаева** (Кыргыс ССР) практиктиг ажылга школачыларны белеткээриниң болгаш күш-ажылчы кижизидилгениң чамдык дуржулгалары республикада бар деп чугаалаан. Ийи чылдар мурнунда Кыргыс ССР-ниң 80 школаларынга бүдүрүлге өөредилгезин чорудуп эгелээн. Ол школаларның өөреникчилери бышкан билигниң аттестады-биле кады бүдүрүлге мергежилиниң дугайында шынзыдылганы ап турар. Олардан хөй-хөй аныяктар бүдүрүлгениң мурнакчылары болу бергилээн. Көдээ черлерде өөреникчилерни күш-ажылга белеткээрин колхозтарга болгаш совхозтарга өөреникчилерниң бүдүрүлге бригадаларын организастаарының дузазы-биле чорудуп турар. Школаларның лаборатория дериглелерин болгаш өөредилгениң көргүзүг херекселдерин бүдүрерин төпчүдер чурумну ёзугаар организастаарын эш Казакбаева саналдаан.

Индирде—ВЛКСМ ТК-ның секретары **Л. К. Балясная.** Улус өөредилгезиниң системазының эде тургузулгазын комсомол болгаш совет аныяктар чаңгыс эп-сеткил-биле деткип, ону өзүп орар салгакчыларның бүгү талалыг сайзыралының дугайында партияның болгаш чазактың сагыш салыышкынының чайыннанчак илерээшкини деп көрүп турар. Аныяктарның өөредилгезиниң чаа организастаашкыны пионер болгаш комсомол организацияларының ажылын улам ыңай экижидеринге делгем аргаларны ажыдып турарын ол чугаалаан.

Националдар Совединиң эртенги хуралынга оон ыңай санал берген депутаттар **С. В. Червоненко** (Украин ССР), **Х. К. Пирн** (Эстон ССР), **И. С. Долидзе** (Грузия), **Н. Джандильдин** (Казахстан), **Е. И. Афанасенко** (РСФСР-ниң чырыдыышкын министри), **М. А. Гедвилас** (Литва ССР), **А. Я. Пельше** (Латви ССР).

Бөлүк депутаттар ийи айтырыгларны тургузуп турар деп хуралдың даргазы—Националдар Совединиң даргазының оралакчызы **К. Кондучалова** дыңнаткан. Атомнуг болгаш водородтуг чепсектиң шенелдезин соксадыр айтырыг талазы-биле бөлүк депутаттарның тургускан айтырыын болгаш берлин айтырыг талазы-биле бөлүк депутаттарның тургускан айтырыын ол номчуп дыңнаткан. Ол айтырыгларны ССРЭ-ниң чазаанче дамчыдар.

* * *

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязы декабрь 24-түң кежээзинде бодунуң ажылын үргүлчүлээн. **Националдар Совединиң** хуралы Кремльдиң Улуг Ордузунга палатаның даргазы депутат **Я. В. Пейвениң** даргалааны-биле болган. Эвилелдиң Совединиң Кремль театрынга болган хуралын палатаның даргазының оралакчызы депутат **Н. П. Бажан** даргалаан.

Школаның амыдырал-биле харылзаазын быжыглаар дугайында болгаш чуртта улус өөредилгезиниң системазын улам ыңай сайзырадыр дугайында айтырыгны чугаалажыры эртенги хуралга ышкаш үргүлчүлээн.

Депутаттар СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң тезистерин чаңгыс эп-сеткил-биле чүүлдүг деп көрүп, улус өөредилгезиниң хереэн экижидеринче угланган саналдарны киирип, школаларның болгаш дээди өөредилге черлериниң ажылын канчаар эки болгаш дүрген эде тургузар, профессионал-техниктиг өөредилгениң шынарын экижидер дугайын чугаалап турганнар. Өөредилгени бүдүрүкчүлүг күш-ажыл-биле каттыштырарының чугула ужур-дузазы саналдарга чугулалап айыттынган.

Националдар Совединге санал берген депутаттар **Т. А.-Г. Аллахвердиев,** (Азербайджан ССР), **Я. С. Гросул** (Молдав ССР), **Ф. З. Загафуранов** (Башкир АССР), **У. К. Вахабова** (Узбек ССР), **Г. Х. Маргарян** (Армян ССР), **А. Мурадов** (Туркмен ССР), **И. С. Беляев** (Карел АССР).

Эвилелдиң Совединге санал берген депутаттар **С. У. Умаров** (Таджик ССР), **А. Ф. Ивкина** (Рязан область), **К. Атаев** (Туркмен ССР), **П. П. Лыгун** (Днепропетровск область), **М. Абдыкулов** (Кыргыс ССР), **А. Г. Крылов** (Москва), **З. В. Пушкарева** (Свердловск область).

Депутат Т. А.-Г. Аллахвердиев күш-ажыл курлавырының училищелерин болгаш школаларын чаа хевирлиг чаңгыс аай өөредилге черлери кылдыр эде тургузарын саналдаан.

Депутат Ф. З. Загафурановтуң саналы-биле алырга көдээ черлерге улуг школа-интернаттарны организастаар. Ол школа-интернаттар 15 километр ырак черлерде чурттап турар уругларны—беш-сес классчыларны хаара тудар.

Депутат А. Г. Крылов ажылчын аныяктарның кежээки школаларының четкизин калбартып, улуг бүдүрүлгелерге өөредилге-бүдүрүлге участоктар тургузарын ам планнаарын саналдаан.

Дзержинский аттыг заводта аныяк ажылчыннарның хөй нуруузу бүдүрүлге ажылындан чартыктайн өөредилгезин үргүлчүлеп турарын депутат П. П. Лыгун айыткан, сес чыл школаларын доосхан аныяктар боттарының өөредилгезин ажылчын аныяктар школаларынга болгаш кежээки техникумнарга доозар ужурлуг деп ол медеглээн.

«Октябрьның хереэ» колхозтуң суралгыг саанчызы депутат А. Ф. Ивкина рязань школаларының сонуургалчыг ажылдарының дугайын чугаалаан.

Националдар Совединиң болгаш Эвилелдиң Совединиң кежээки хуралдарының төнчүзүнге «Школаның амыдырал-биле харылзаазын быжыглаар дугайында болгаш ССРЭ-де улус өөредилгезиниң системазын улам ыңай сайзырадыр дугайында» хоойлуну палаталарның хоойлулар саналдаар комиссияларының саналын ёзугаар чаңгыс үн-биле бадылаан.

Сессия бодунуң ажылын декабрь 25-те үргүлчүлээн.

(СЭТА).

СЭКП-НИҢ XXI СЪЕЗДИЗИНГЕ АЛДАР КЫЛДЫР

М. Н. Жуланов Шуурмактың райпромкомбинадында ажылдап, аргада кестинген ыяштарны бөлүп, ыяшты хереглел черинге чедирер хүлээлгелиг. Ол хүлээлгезин эки күүседип турар. СЭКП-ниң XXI съездизинге чедиишкиннинг ужуражыр дээш бүдүрүлге онаалгазын 120—130 хуу күүседип турар.

Чурукта: М. Н. Жуланов.

Фото **С. Феоктистовтуу.**

Амыдырал-чурттаалганың деңнелин улам бедидер дээш

СЭКП-ниң XXI съездизинге бүдүрүлгечи чедиишкиннерлиг ужуражыр дээш Чөөн-Хемчик районнуң «Хорум-Даг» колхозтуң херээженнери ниитиниң ажылынга идепкейлиг киржип турарлар. Мал ажылында, тудуг болгаш хову, ногаа бригадаларында болгаш өске-даа ажылдарда күженишкинниг ажылдап турар херээженнерни хөй-хөйү-биле көрүп болур.

Малдың баш санын өстүреринге, ооң продуктулуун бедидеринге колхозчу херээженнерниң ролю улуг. Хөй-хөй херээженнер саанчылап, кадарчылап турар. Чижээ, эш Алдын-кыс хөй чылдарда хойга ажылдап, элээн чедиишкиннерни чедип ап турар. Кызымаккай хойжузу бо чылын 309 хоюндан 313 хураганнарны менди доруктурган болгаш хой бүрүзүнден 2 кг дүктү алган. База эш Севилбаа кадарган хойларынга ажаалганы экижидип тургаш, бо чылын хой бүрүзүнден 2,4 кг дүктү алган. Саанчылар С. Далар, М. Бак-Кара, М. Хүреңмей олар он бир айларның дургузунда боттарынга быжыглаан инек бүрүзүнден 1156—1328 кг сүттү саап алганнар.

Херээженнер колхозтуң бүгү ажылдарынга идепкейлиг киржири-биле чергелештир боттарының бажыңнарынга культурлуг амыдырал-чурттаалганы шудургузу-биле тургузуп ап турар. Хөй-хөй херээженнер бажыңнарын чугайлап, шалазын үргүлчү чуп, хеп чуурунга чаңчыккан. Оон-биле кады олар бажың чанының участогунга ногааны, картофельди тарып өстүреринге, ыяш тарылгазын калбарттырынга чаңчыгып өөрени берген. Бисте эштер Мыртыылай, Көк, Алдын-Хавак, Доора олар культурлуг амыдырал чурттаалганы бажыңнарынга тургускан болгаш боттарының үлегерин өскелерге көргүзүп, дузалажып турар.

Колхозчуларны өглерден бажыңнарже шилчидери бистиң колхозка 1957 чылда шиитпирлеттинген. Ындыг болза-даа суурда-даа, сүт-бараан фермаларында болгаш ырак-кы одаарларда хөй чурттаалга бажыңнары чедир тутуннмааныңдан колхозчу өг-бүлелер крышазы, аңмаары, херим кажаазы чок, соңгалары тар, чаңгыс каът раммалыг бажыңнарда чурттап турарлар. Ол чорук амыдырал чурттаалганың деңнелин бедидеринге шаптык боор турар. Бо талазы-биле колхоз баштаар чери, партия эге организациязы болгаш көдээ Совет ам-даа кошкак ажылдап турар.

Элээн каш чылдар бүрүнгаар чурттаалганың эки бажыңнары-биле хандырттынган хирезинде-ле культурлуг амыдырал-чурттаалганың деңнелин бедидерин бодавас херээжен эштер бисте чок эвес. Чижээ, Шакыр, Хажытпаа, Ожу, Чимистей, Ичиней, Данажык оларның бажыңнары үр үеде чугайлатынмайн, кажаа хериминиң ишти боктуг, бажың иштиниң культуразын экижитпейн турарлар. Хорум-Даг суурда арыгланыр бажыңнар, бок төгер оңгарлар кончуг ховар.

Херээженнерниң ийиги Бүгү-тыва хуралының областың бүгү херээженнеринге кыйгырыын 6 везек черге болган колхозчу херээженнерниң хуралдарынга таныжып чугаалашкан. Ол хуралдарга санал бергеннер культурлуг амыдырал-чурттаалгада четпестерни илередип, ону чайладырының үг-шиин айытканнар. Оон-биле кады олар боттарының күжү-биле кылып алыр ажылдарны хуралдарга шиитпирлээннер. Чижээлээрге, суурнуң ногаанчылылгазынга, херимнерни тударынга, кудуктар, база арыгланыр бажыңнар тудуушкунунга, бок төгер оңгарлар белеткээринге херээженнер калбаа-биле киржир.

Бажың чанының участоктарын чеп ажыглаар, бажың иштиниң культуразын көдүрер, ол ышкаш стол, сандай, шкаф болгаш өске-даа эдилелдерни четчелээр, өөреникчи уругларынга чогуур таарымчалыг байдалды тургузар хүлээлгелерни херээженнер алганнар.

Оон-биле чергелештир хереглелдиң чугула барааннары—янзы-бүрү пөс аймаа, демир оруннар, кудустар, чылыг чоорганнар, сыртыктар болгаш ак чоорганнар база өске-даа барааннарны көдээ магазинге киирбейн турары дээш Чөөн-Хемчик районуң адрезинге шыңгыы шүгүмчүлелди кылганнар. Ол-ла хуралдардан колхозчуларның культурлуг амыдырал чурттаалгазынга дузалаар херээженнерниң 12 бөлүктерин тургускан. Ол бөлүктер тус-тус хуваалдалыг участоктарында ажылдап турарлар.

В. БОРБАН,
колхозта херээженнер чөвүлелиниң даргазы.

Часкы тарылгага белеткел

Улуг-Хем районнуң Ленин аттыг колхозунуң тараажылары 1959 чылда өлбекшилдиг дүжүттү алыр дээш часкы тарылгага белеткел ажылын организастыг чорудуп турар.

СЭКП-ниң XXI съездизинге күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужуражыр дээш, колхозчу тараажылар кызыл-тастың 2240, суланың 860, чиңге-тарааның 228 центнер эки шынарлыг үрезинин арыглааш, складта урган. 600 центнер картофельди сортулап арыглаан болгаш тараа культураларының үрезинин планындан ажыр 28 центнерни белеткээн.

М. БАГАЛДАЙ.

Коммунист почтачы

Чөөн-Хемчик районнуң «Коммунизмче орук» колхозунуң почтачызы коммунист Дамчай ам ийи чыл почтачылап, бо аразында ол ырак одарларда малчыннарның солун, чагааларын өй-шаанда саадал чокка чедирип келген.

Дамчай чүгле солун, чагааларны ээлеринге чедирип турар эвес, харын малчыннарга беседаларны, солун номчулгазын кылып турар. Партияның XXI съездизинге эш Н. С. Хрущевтуң илеткелиниң тезистерин колхозчулар ортузунга тайылбырлаар талазы-биле партийжи даалгаларны ак-сеткилдиг күүседип турар.

З. ТИРЧИҢМАА.

Коммунистиг күш-ажылдың автоколоннназы

«1959—1965 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң контроль чурагайлары» деп партияның XXI съездизинге эш Н. С. Хрущевтуң илеткелиниң тезистери база СЭКП-ниң декабрь Пленумунуң шиитпири бистиң Сарыг-Сеп МТС-тиң механизаторларын күш-ажылчы чаа-чаа чедиишкиннерже улам сорук киирип турар. Партияның айтып турары улуг чаагай сорулгаларны күүседиринге автотранспорт улуг рольдуг деп чүвени көргеш, чолаачылар коммунистиг күш-ажылдың автоколоннназы атты чедип алыр дээш демисежип турар.

Районда эң баштай организастаттынып турар коммунистиг күш-ажылдың эгелекчилериниң кежигүннери болза: чүък машиназының чолаачызы Николай Лукин. Ол бистиң МТС-ке үр ажылдап келген, 2 класстың чолаачызы, ажылга кызымак. Ол чылдың бүдүрүлге программазын ноябрь айда-ла күүсеткен. 1301 кг кывар чүүлдү камнап алган. Бензин сөөртүр автомашинаның чолаачызы коммунист Геннадий Бутанаев. Ол он айларның бүдүрүлге программазын 138,8 хуу күүсеткеш, 547 кг кывар чүүлдү камнап алган. Боттарының ак-сеткилдиг, кызымаккай күш-ажылы-биле шылгараан чолаачылар Дмитрий Чирков биле Виктор Гапонов олар коммунистиг күш-ажылдың автоколоннназынга база киргеннер.

— Коммунистиг ёзу-биле ажылдаар, чурттаар болгаш өөренир!— деп оларның дайынчы лозунгузу бо. Олар автомашиналарны үргүлчү белен тургузарын, капитал септелге чокка хөй километр оруктарны эрттерин, бо чылдың чүък сөөртүлге талазы-биле бүдүрүлге программазын декабрь 27-де 15 хуу ажыр күүседирин, а 1959 чылдың Октябрьның 42 чыл оюнуң байырлалынга чедир күүседирин, кижи бүрүзү 500 кг эвээш эвес кывар чүүлдү камнап алырын база хүлээнгеннер. Оон ыңай тонна-километрниң бот-үнезин 5 копеек чедир кызырарын хүлээлгеде айыткан. Коммунистиг күш-ажылдың автоколоннназының кежигүннери машиналарның орукка чоруур болгаш чүъгүн дүжүрер, чүдүрер шагын кызырарын база көргеннер. Чижээ, Сарыг-Сеп болгаш Кызыл аразының оруунга 30 минута, Сарыг-Сеп болгаш Абакан аразының оруунга 4 шак чедир үени (баар, кээри) кызырарын хүлээнгеннер.

Ол эгелекчи автоколоннназының кежигүннери чүгле үлегерлиг ажылдаарын эвес харын өөренирин, мергежилин бедидерин хүлээлгезинде айытканнар.

Ф. БЛАГИНИН,
МТС-те партия организациязының секретары.

Көдээ ажыл-агый техниказының чоокку келир үези

Көдээ ажыл-агый техниказының чоокку келир үези кандыг болурул?

Колхозтарга болгаш совхозтарга хереглээр машиналарны сайзыраңгайжыдар талазы-биле совет эртемденнер болгаш инженерлер кандыг угланыышкында ажылдап турарлары?

СЭТА-ның корреспондентизи мындыг айтырыгларны Бүгү-эвилелдиң Ленин аттыг көдээ ажыл-агый академиязының Академиги, көдээ ажыл-агыйны механизастаарының Бүгү-эвилел эртем-шинчилел институдунуң директору М. В. Сабликовка салган.

Эш Сабликовтуң дыңнатканы болза:

«Бистиң институттуң эртемденнер коллективиниң ам шиитпирлээри-биле ажылдап турары үш чугула айтырыгларны хамыктың мурнунда демдеглезе чогуур: ол болза, көдээ ажыл-агый машиналарының ажылчын дүргедилдерин бедидери, оларны хөй талалыг болдурары болгаш бүдүрүлге чорудулгаларын автоматчыдары болур».

Көдээ ажыл-агый машиналарының дүргедилин бедидери деп чүл ол?

Кажан трактор тыптып келгенде ооң дүргедилин туруп турган чепсек-херекселдерниң болгаш машиналарның ажылчын дүргедилдеринге таарыштырып ап турган. Олар болза, бир шакта 4—6 километр дүргеделге аът-биле ажылдаарынга санаттынган турган. Машиналарның улам ыңай сайзырангайжыдылгазы болгаш чогаадып кылыышкыны оларның калбарты алыр чоруун улгаттырарының болгаш тракторнуң күчүзүн улгаттырарының шугуму-биле чоруп турган. Чижээ, бир тракторга 5—7, чамдыкта оон-даа хөй сеялкаларны кожуп турар апарган, ынчангаш агрегат биче маневрлыг болуп, а кожугларга хөй демир үнүп турган. Оон ужурунда тракторнуң күчүзүн бүрүн ажыглаар чорук болдунмайн баар турган.

Бо чылын чурттуң беш областарының ховуларынга бедик дүргеделдерге ажылдап турган тракторларны көрүп болур турган. Ол болза, эртемденнерниң болгаш инженерлерниң тургускан машиналарының баштайгы хевирлерин шенеп турганы ол. Илиртээшкин, культивация, чажылга, сиген кезилдези бир шакта 80 километр дүргеделге чоруттунуп болурун, тодаргайлаарга оларның амгы үеде чоруттунуп турарынга бодаарга барык-ла ийи катап дүрген болурун шенелделер көргүскен. Оон-биле кады машиналарның тыртыкчы удурланыышкынының улгадыышкыны болбас болгаш агротехниканың чурумнары бүрүнү-биле сагыттынган турар.

Ажылдың чаа корум-чурумунга онза чогаадып кылыышкын өскерлиишкиннери чокка тракторларның ам бар турар дүрзү-хевирлериниң хөй кезиин ол хевээр шилчиткен турары чугула.

Бистиң көдээ ажыл-агыйывыста бар болуп турар канчаар-даа аажок улуг машина парыгының ажылчын дүргеделдерин бедидериниң улуг ужур-дузазын үнелеп көөрү берге. Оон-биле кады ол парк ам болур чеди чылда кончуг улуг хемчээлдерге көвүдээн турары билдингир. СЭКП-ниң XXI съездизинге эш Н. С. Хрущевтуң илеткелиниң тезистеринде көдээ ажыл-агый ам болур чеди чылда тракторларны бир миллион ажыгны алыр деп айтып турар.

Көдээ ажыл-агый техниказын бүгү талалыг болдурар ийиги айтырыг дугайы. Бистиң үлетпүрүвүс трактор-биле кады агрегатта ажылдап турар 150 ажыг аттарлыг машиналарны көдээ ажыл-агыйга бүдүрүп үндүрүп турар. Машиналарның номенклатуразы үргүлчү өскен турар. Чүге дээрге, чурттуң хөрзүн болгаш климаттыг зоналарының янзы-бүрү тускай негелделерин оларга салып база көдээ ажыл-агыйның бүгү ажылдарын комплекситиг механизастаарының эргежок чугулазын айтып турар. Ындыг болза-даа машиналарның янзы-бүрү болуп турарының хөй чаруу оларның камналгалыг чоруун бедиткени-биле холбашкан. Чүге дээрге кызыы специализастаттынган машина элээн эвээш шагүени ажыглап турар. Ынчангаш машиналарның номенклатуразын калбартыры-биле кады оларның белдирлерин чаңгыс аай болдурарының болгаш черле оларны бүгү талалыг болдурарының чорудулгалары харуда чоруттунар ужурлуг. Кыскарты чугаалаарга, бир эвес тракторну азы өске боду чоруур хөделдирикчини алыр болза, ол-биле черни аңдарып, тарааны чаштырып, траншеяларны казып, өлекти сөөртүп, база эң-не янзы-бүрү өске-даа он-он ажылдарны күүседип болур кылдыр кылган турары күзенчиг.

...Сөөлгү ийи чыл иштинде чурттуң ховуларында боду чоруур шассилер кестүп келген. Ол дээрге ёзулуг-ла бүгү талалыг машина. Ооң рамазынга 30 ажыг машиналарны (харугда эвес деп билзе чогуур) азып ап болур, оларның дузазы-биле көдээ ажыл-агыйда барык-ла бүгү ажылдарны күүседип болур. Ындыг болза-даа ол шассилер амдызында биче күчүлүг. Ынчалзажок ындыг машиналарны элээн күштүг кылдыр, чурттуң бүгү көдээ ажыл-агый зоналарынга оларны ажыглап болур кылдыр кылыр дээш конструкторлар ажылдап турарлар. 65 аът күштүг моторлуг шассини тургускан, Андазыннар, культиваторлар болгаш сеялкалардан аңгыда аңаа тараа комбайнын, сиген бөлдүрүп шарыыр бөлдүрүкчүнү, силос комбайнын база азып болур.

Көдээ ажыл-агый техниказының башкарылгазын автоматчыдар ушку айтырыг дугайы. Көргүзүлге кылдыр бөгүндеге шагда-ла билдингир апарган аскылыг машиналар системазын чугаалап болур. Ындыг машиналар көдээ ажыл-агыйга мырыңай чоокта чаа тывылган. Ындыг болза-даа олар ам хөрзүн болбаазырадылгазында барык-ла бүгү кол-кол чорудулгаларны күүседиринге тургустунган. Ол машиналарның тыптып келгени-биле өске ажылдарны күүседип болур чүс-чүс муң прицепщиктер хосталган. Гидравликтиг системаның дузазы-биле аскылыг машинаны чүгле чаңгыс кижи башкарып турар. Ынчалзажок машиналарны чогаадып кылырда улам ыңай чоруур ужурлуг бис. Көдээ ажыл-агый «СК-3» деп боду чоруур комбайнны алган. Ажыл үезинде ук комбайн дыка хөй чүүлдерден хосталган, оларны автомат күүседип турар. Чижээ, бункер тараа-биле дола бергенде щит управлениеге от хып келир. Ыт медээзи хөпээннекчи саваң-биле долдунган деп медээлеп турар. Ол ышкаш машинада элээн хөй ажылчын чорудулгаларны нарын эвес приборлар контрольдап турар.

Башкарылганы болгаш өске-даа машиналарны автоматчыдарының принциптерин ам институттуң лабораторияларында ажылдап кылып турар. Чижээ, нарын машина—кукуруза сеялказы бо-дыр. Үрезиннер дөрбелчиннер болгаш оңгарлар аайы-биле ылаптыг төктүрүп приборлар база контрольдап турар апаар. Гидравликтиг системаның дузазы-биле чаңгыс кижи сошниктерни көдүрүп, машинаны ажылдадып база соксадып шыдаар.

Чеди чылдың төнчүзүнге чедир чурттуң ховуларынга бедик бүдүрүкчүлүг нарын машиналар кестүп келир. Чаңгыс башкарыкчы кижи бүгү агрегатты башкарып шыдаар кылдыр машиналарның ажылдаарын чиигедирин конструкторлар бодап турар.

(СЭТА).

Тожу районда «Совет Тыва» колхозтуң кара дилги өстүрер фермазының эргелекчизи эш Торлуг Лопсаң ам үш чылдарның дургузунда ол фермада ажылдап турар болгаш дилги азыраарының талазы-биле бо аразында биче эвес дуржулганы бодунга шиңгээдип алган. Фермада дилгилерниң амгы кышкы ажаалдазын эки хандырган.

Чурукта: Эш Т. Лопсаң. Фотозу **П. Гольцовтуу.**

АКТИВКЕ ДАЯНЫР

СЭКП Каа-Хем райкому районнуң «Колхозчу» солуннуң кадээ болгаш ажылчын корреспондентилерниң чөвүлел хуралын эрттирген. Хуралдың киржикчилери «Партияның XXI съездизинге холбаштыр ажылчын болгаш кадээ корреспондентилерниң сорулгалары» деп редактор эш Плясовскихтиң илеткелин дыңнааш, солун районнуң амыдыралында ажыл-агый болгаш политиктиг сорулгаларны шиитпирлээринге чугула рольдуг болганын демдеглээннер.

Ынчалзажок редакция активке, бодунуң кадээ ажылчын корреспондентилеринге шоолуг даянмайн турарын хуралдың киржикчилери илередип шүгүмчүлээннер. Чижээ, эш Середкин (райсаң килдизинде) саналынга:—Солунга «Тиилелге» колхозта мал кыштагладыышкынын үлегерлиг организастаттынган дугайында база мында клуб эки ажылдап турар дугайында чүүлдер солунга үнгүлээч. Херек кырында мал кыштагладыышкыны мында дыка багай чоруп турар болган. Клуб эргелекчизи эш Бухтуев «Мээң ажылымны эки деп аванс кылдыр парлаан чоор бе?» деп кайгап чугаалаан. Ол болза амыдыралды эки билбес чоруктуң херечизи—деп ол чугаазын дооскан.

«Октябрь 14 чылы» колхозта партия организациязының секретары эш Агапов редакцияның ажылдакчылары колхозтарже үнмейн, амыдыралды кыры-биле өрелгей чырыдып турарын буруу шаап шүгүмчүлевишаан, редакция моон соңгаар тускай эртемниглерниң сүмезин парлап турарын саналдаан. Чижээ, эрткен чайын капуста аарыы турган, оон-биле демисел дугайын парлаарын сүмелээрге редактор аңаа-ла эрттирип каан.

Саналдарның кол нурууз редакцияның ажылдакчыларының кадээ үнмейн, амыдыралды хандыр өөренип көрбейн, чамдыкта чедимче чок чиг чүүлдерни солунга мактап үндүрүптери чижек болур. Ооң бир чижээ болза, редакция «Тере-Хөл» колхозта оргумак школа өөредилге чылынга белен дугайында Я. Доржунуң чүүлүн парлааны болур. Райкомнуң төлээзи баргаш хынап көөрге, үнген чүүл көңгүс меге болган.

Оон ыңай хуралдың киржикчилери редакцияны, ооң редакторун мурнакчыларның дуржулгазын эвээш чырыдып турарын, культура болгаш амыдыралдың чугула айтырыгларын барык чырытпайн турарын, улус өөредилгезиниң эде тургузаа дугайында айтырыгны чырытпайн, черле школалар ажылынче кичээнгей салбайн, ол черлерде солуннуң бижикчилери безин чок боор турарын айтып шүгүмчүлээннер.

Ук хуралга СЭКП райкомунуң секретары эш С. Шуклин сүмел бергеш, партияның XXI съездизинге холбаштыр корреспондентилерниң сорулгаларының дугайын, ылангыя районнуң ажыл-агыйының хөгжүлдезиниң 7 чыл планының улуг сорулгаларының дугайын тодаргай чугаалаан.

С. ТАМБА.

Малды хүр кыш ажырарынче кичээнгейни салыры—ниитиниң чугула херээ

* * *

Колхозтуң малчыннарында

Барыын-Хемчик районнуң «Совет Тываның беш чылы» колхозунуң шээр болгаш бода малының кыштаар черлери малдың тус-тус чүзүннеринге кончуг таарымчалыг болгаш кыштың кандыг-даа берге үелеринде малды чидириг чок чыл ажырып ап болурунуң бүгү аргалары бар.

Колхозтуң шээр малы амгы үеде Алаштың, Актың, Дылаан-Караның кайгамчык байлак оъттуг мээстеринде 21 кезек черлерде хүр кыштап турар.

Мурнакчы хойжулар Дөре—Ужар-Бажында, Ооржак—Акта, Тас-Кара Алашта боттарының кадарында хойларын меңди кыш ажырар дээш одар-белчиирни планныг ажыглап турарлар. Олар кыштагларында артыкшылдыг чемнерни чедирип, курлаг өдекти бөлүп алган болгаш малдың чаш төлүн хүлээп алыр чылыг кажааларны белеткеп алганнар.

Колхозтуң бүгү малчыннары партияның ээлчег чок XXI съездизинге чедиишкинниг ужуражыр дээш боттарының кадарында малын чидириг чокка чыл ажырарын, малдың чаш төлүн четче камгалап алырын хүлээнип турарлар.

Колхозта партия организациязы партияның ээлчег чок XXI съездизинге «1959—1965 чылдарда ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң контроль чурагайларының дугайында» эш Н. С. Хрущевтуң илеткелиниң тезистерин малчыннарга өөредип таныштырар сорулга-биле 14 агитаторларның сургаалдалыг семинарын эрттирип, тус-тус малчыннарже, бөлүктерже чоруткулаан.

Ооң түңнелинде Дылаан-Караның малчыннарында агитатор Баян, Актың малчыннарында—Даваа олар боттарының мурнунда салдынган сорулгаларын чедиишкинниг күүседип, барза чогуур малчыннарын бүрүнү-биле эргип, чамдык малчыннарга илеткелдиң тезистерин 3—4 удаа таныштыргылаан.

Мал чемнериниң сөөртүлгезинде бир звено доктаамал ажылдап турар. Ук звено чүгле мал чемнери сөөртүрү-биле кызыгаарлаттынмайн турар болгаш малчыннарның амыдыралында четпейн турар эргежок чугула чүүлдерни чедирип бээрин база хандырып турарлар.

Колхоз баштаар чери, партия организациязы мал ажылынче хүн-бүрүнүң кичээнгейин салып турар болза-даа мал ажылында ам-даа улуг четпестер барын демдеглевес арга-жок.

Колхозтуң Улуг-Алаакта ийи кезек инек фермаларының кышкы үеде байдалы чыл бүрүде улаштыр тергиин багай байдалга туруп келген. Байдал бо чылын база-ла кандыг-даа өскерилге чок, ол-ла хевээр. Эң ылангыя саанчыларның, кадарчыларның чурттаар черлери багай, малдың сүт продукциязын ажаап, кадагалап турар черлерниң арыг-шевери багай, ол черлер эргежок чугула материалдар-биле хандыртынмаан. Ол ышкаш чамдык кажааларның иштии малгашталган.

Колхоз баштаар чери, партия организациязы сүт-бараан фермаларында чыл бүрүде уламчылап келген байдалды экижидеринче угланган хемчег алыры чугула.

С. КОМБУЙ-ООЛ.

Четпестерни дүрген чайладыр

Бай-Тайга районнуң Мөңгүн-Тайгада «Малчын» колхозу мал ажылының талазы-биле районда улуг колхозтарның бирээзи болуп турар.

Колхозтуң малы коллуунда Барлык, Тоолайлыг, Каргы, Мөген-Бүрен деп черлерде кыштаглап турар. Ындыг болза-даа, мал кыштагладыышкынының план чок, эреңгей эгелээни-биле кыштагладыышкынның баштайгы хүннеринде улуг четпестер илереп турар.

Бо дугайын чүгле Каргы девискээринде 57 кодааннарда малдың байдалы тодаргай херечилеп турар. Мында ам 7 кыштагларның кажааларынга мал сыңышпайн турар. Кажаага мал сыңышпас, дыпкыш тар болганындан иртер кадарчызы С. Кодан-оолдуң 70 баш иттери аскактап аарып турар. Төрүүр хойлар турар 10 кодааннарда чаш хураганнар хүлээп алыр кажаалар чок.

Колхозчу хойжулар колхозчуларның хуузунда хойларын болгаш өшкүлерин боттарының малдап турары ниитиниң малы-биле кадып алган турар. Бо чорук мал ажылының тускай эртемниглери болгаш мал бригадирлери, ревизия комиссиязының кежигүннери мал учедун шын кылырынга шаптыктап турар. Оон ужурундан мал өлгенде, кызырааанда, ара салганда ол мал колхозтуу бе, азы колхозчуларның хуузунда малы бе деп тодаргайлаары база бергедеп турар.

Чамдык малчыннарда хойлар ам хураганнап турар. Чижээ, хойжу Мыйдоктуң кодаанындан 130 ажыг хойлар хураганнаан. Ук хойжунуң харыысалга чок чоруундан база хураган кажаазы тар бичии болганындан 35 хураганнар баксылажып өлген. Мында хой кажаазы база тар. Ынчангаш 4 хой ара салган.

Колхоз баштаар чери хойжуларга курлаг ыяш-биле чаш хураганнар кажааларын тудуп бээр дугайында сагыш салбайн, харын ам чаа ол дыт сөөртүп, хураганнар кажааларын тудар деп турар. Беш кыштагларда кажааларны таарыштыр септеп, оларга белеткел кылбааныңдан оларны кым-даа ажыглавааан болгаш ол кыштаглар аңаа ээн тургулаар. Ол ышкаш эрткен чылын төрүүр мал кыштаан кыштагларга сувай малды, а сувай мал кыштагларынга төрүүр малды кыштаглатканы-биле база бергедээшкин болуп, кажаалар улам-на чедишпестеп турар.

Хойжулар коллуунда өглерде чурттап турар. Бүгү хойжуларда чүгле 10 чурттаглга бажыңнары саваттынып турар. Олар кандыг-даа ажыглал чок. Колхоз баштаар чери малчыннарга ынча бажың тудуп берген бис деп отчетка кирип турар боордан башка ук бажыңнар соңга, хаалга, дээвир, шала чок, чүгле дөрт ханалар болуп турар. Ол бажыңнарны малчыннар боттарының күсели-биле чедир кылып алыр материал-даа, чай шөлээни-даа чок. Мааң тодаргай чижек болза, суур чанында кыштаглыг хойжу И. Седен болур. Ооң кыштаанда бир бажыңның дөрт ханазын тутказдан бээр ийи чыл чедип, чүгле бажың бараанын кестүп турар. А Седен 10 уруглардыг, боду база кадайы-биле кады 12 кижи. Олар бичии, самдар, соок өөнде чурттап турар. Ол бажыңны чедир кылып бээр дугайында колхоз баштаар чери хемчег албайн, чүгле аазаашкын кылып турары канчап-даа таарышпас.

Малдың баш санын улам ыңай өстүрер, ооң продуктулуун бедидер сорулганы чедип алыр төлээде, ниитиниң малын хүр ажырар дээш мал кыштагладыышкынында четпестерни чайладыры колхоз баштаар черден негеттинип турар.

М. САРТАЙ-ООЛ

Чоннуң чизе бүрүткели чүү чүвеге чугула болурул

Политик болгаш улус ажыл-агый талазы-биле аажок улуг ужур-дузалыг кампания болур чоннуң чизе бүрүткелин чорударының хүнү январьның 15-жи улам-на чоокшулап олурар.

Чизе-бүрүткел чүү чүвеге чугула болурул, оон ужур-дузазы чүдел?

ССРЭ-де улус ажыл-агыйын болгаш культурлуг амыдыралды хөгжүдерин, чоннуң материалдыг чаагай байдалын бедидерин күрүнениң улус ажыл-агыйының планы-биле тодаргайлап турар. Бистиң чуртувуста ниитилелдиң кол бүдүрүкчү күштери, ниитилелдиң байлаанын тургузукчузу болгаш оон-биле кады чурттуң ээзи, материалдыг чүүлдерниң хереглекчизи кижи болур төлээде, улус ажыл-агыйының планнаашкынының үндезини—чоннуң үчёду болуп турар.

Ам болур чизе бүрүткелдиң онза ужур-дузазы болза, чурттуң республикаларының, крайларының, областарының районнарының аайы-биле чоннуң сан талазы-биле составының болгаш таарыштыр тургустунганының дугайында шынзыттынган медээлерни ооң бээринде болур.

М. И. Калинин 1920 чылда-ла чоннуң чизе бүрүткелиниң ужур-дузазының дугайында мынча деп чугаалаан: «Эки ээ—ол дээрге хамыктың мурнунда бодунуң херегзигин билир..., кайда, чеже херегзигин барын билир кижи ол болур... Чизе бүрүткелдер чогум-на ол [illegible]

[illegible] чурттакчыларнын-даа саны алдынар. Ол чорук күрүнениң эргелелдинге, улус ажыл-агыйын планнаарынга чугула ужур-дузалыг. Чижээ, садыг четкизин хөгжүдерин болгаш калбак херглелдиң барааннарынга чоннуң херглелдерин хандырарын планнаарда бар чоннуң санын, а чурттаглга тудуунуң планнаашкынын төлевилээрде доктаамал чурттакчыларның санын барымдаалаары чугула.

Республикалар, крайлар, областар аайы-биле чоннуң дугайында ылаптыг шын медээлер болза, ажыл-агый тургузуушкунунга демократтыг төпчүдүлгениң принциптерин боттандырарынче партияның угланыышкынынга болгаш ажыл-агый, культура тургузуушкунунуң улуртурунга эвилелдешкен республикаларның база чер-чер органнарының ролюн бедидеринге холбаштыр онза ужур-дузалыг болуп турар.

Чоннуң эр, херээженниниң, назы-харының болгаш өгленишкининиң дугайында медээлер улуг ужур-дузалыг. Өг-бүле чурумунга холбаштырган чоннуң чизе бүрүткелиниң медээлери келир үеде чоннуң назы-хар талазы-биле немей өзүлдезин тодаргайлаарынга ажыглаттынган туруп болур. Чоннуң назы-хар талазы-биле составының дугайында айтырыг чурттуң экономиктиг болгаш камгаланыр күжүн тодаргайлаарынга биче эвес ужур-дузалыг. Ол медээлер күрүнени эргелээринге совет херээженнерниң улам-на [illegible] Ол саннарга үндезилээш, школалар тудуушкунун, оларның олуттарын, башкыларның чугула негеттинер санын планнап турар. Садыг четкизинге барааннарны хуваарынга чоннуң Назы-харының талазы-биле медээлер чугула. Ажылдаар шинээлиг назын иштинде чоннуң дугайында медээлер бар болгаш келир үеги күш-ажылчы курлавырларны билип алыр арганы хандырар.

ССРЭ-ниң улустары найыралдыг өг-бүле болуруп, совет эрге-чагырганың чылдарында бүгү эвилелдешкен база автономнуг республикаларның болгаш областарның экономиказының болгаш культуразының хөгжүлдезинде аажок улуг чедиишкиннерниң чедип алдынганын чоннуң чизе бүрүткели тодаргай көргүзер. Ол республикаларда болгаш областарда оларның национал кадрлары—ажылчын ангы, колхозчу тараачыннар, бүдүрүлгениң, эртемниң болгаш техниканың бүгү адырларының тускай эртемниглери өзүп үнгүлээн. Чижээ, Тыва областы ап көрээлиңер. Чүгле 1953 чылдан 1958 чылга чедир ниитиниң мыйыстыг бода малының баш саны 1,5 катап, хойнуу—2,3, хаванныы—2,7 катап, тараа бүдүрери ол-ла үеде 4,2, дүк 2,8 катап өзүп улгаткан. Областа үлетпүр чыл бүрүде өзүп, аңаа үндезилээш, ажылчын, албан-хаакчыларның саны көвүдеп турар, чаа үлетпүр—даг үлетпүрү тывылган. Чурт үлетпүрүнүң ниити продукциязының [illegible] областың көдээ чону 12700 бажыңнарны тудуп алган. 1950 чылдан 1957 чылга чедир эмнелге черлери ийи катап өскен. Областа дээди болгаш тускай ортумак өөредилге черлери, ниити өөредилгениң 159 школалары тургустунган.

Совет улустуң социал составының дугайында медээлер бистиң ниитилеливистиң кол ангылары — ажылчын ангының болгаш колхозчу тараачыннарның соксаал чок өзүлдезин көргүзер болгаш ниитилелдиң бөлүктер бүрүзүнүң байдалын тодаргайлаар арганы хандырар. Бистиң чуртувустуң чонунуң социал тургузуунуң кайы-хире өскерилгени 1913 чылда бүгү чонга хамаарыштыр ажылчын, албан-хаакчылар 17 хуу турганындан 1956 чылда 59,5 хуу четкен, колхозчу тараачыннар болгаш кооперастажкан ус-тывышчылар чоннуң 40 хуузу, а хуу ажылдыг тараачыннар, кооперастажпаан ус-тывысчылар 66,7 хуудан 0,5 хуу чедир эвээжээн турган фактылардан тодаргай билдинген.

СЭКП-ниң XXI съездизинге эш Н. С. Хрущевтуң илеткелиниң тезистеринде идип үндүрткен коммунистиг тургузуушкуннуң кайгамчык улуг программазында бистиң чуртувуска коммунизмниң тургузуушкунун улуу-биле калбартып чорудары көрдүнген. Ол чорук коммунистиг партияга баштаткан совет улустуң аажок улуг чаартыкчы күш-ажылының түңнелинде болдунар аргалыг болган. Социалистиг тургузуушкуннуң бүгү делегейге тээргүлүг ол бүгү чедиишкиннери [illegible] чоруу эң-не бедик, өлүр чоруу эң-не чавыс болуп турар. Оон ужурундан чоннуң немей өзүлдезиниң темпизиниң талазы-биле ССРЭ капитализмниң бүгү чурттарын ажып эрткен. 1957 чылда 1000 кижиге онаалтыр алырга, чоннуң немей өзүлдези ССРЭ-ге 17,5 хуу турган болза, АКШ-ка 15,4, Францияга 6,4, Барыын Германияга 5,7, Англияга 5,0 хуу болган.

Капиталистиг чурттарда чоннуң чизе бүрүткелин ажылчы чоннарның мөлчүүр чорукту күштелдирериниң күсели-биле капиталистерниң байыырының эрге-ажыктарынга таарыштыр чорудуп турар болза ССРЭ-де чизе бүрүткелди ажылчы чоннарның эрге-ажыктарын барымдаалап, улус ажыл-агыйының, культура тургузуушкунунуң, улустуң материалдыг чаагай байдалын бедидериниң планнаашкынын экижидер сорулга-биле чорудуп турар. Оон ужурундан бистиң чуртувустуң хамааты бүрүзү ам болур чизе бүрүткелге бодунуң хүлээлгезин ыдыктыг-биле күүседир, тодаргайлаарга чизе бүрүткел хуузунда айтырыгларга шын болгаш тодаргай харыыларны бээр болгаш чизе бүрүткелди чедиишкинниг чорударынга бүгү хемчег-биле дузалажыр хүлээлгелиг.

Партия, совет, профэвилелдер, комсомол организациялары болгаш өске-даа хөй-нитти организациялар чоннуң чизе бүрүткелинге белеткенир болгаш ону чорудар талазы-биле статистика органнарының ажылынга улуг дузаламчыны көргүзер ужурлуглар. Ылангыя чизе бүрүткелди чорударының сорул- [illegible]

И. БАРАНОВ,

Областың статистика эргелелиниң чоннуң чизе бүрүткел талазы-биле начальниктиң оралакчызы.

Спорт барааннары чок

Бистиң чуртувуста спорт чыл бүрүде-ле улам массалыг болуп, ылангыя совет аныяктарының кол хандыкшылдыг оюну болуп турар. Кышкы-даа, чайгы-даа үелерде спортчу оюннар, маргылдаалар үргүлчү болуп эртип турар. Мааңа бир эргежок чугула чүве — спортчу дериг херекселдер.

Лыжа, коньки болгаш өске-даа спорт дериг-херекселдериниң чугула барааннары Эрзин райпозунуң садыгларында коллуунда чок болуп турар. Оларны кончуг эвээшти, үр үениң иштинде үзүктелдирип садыглаар. Спортка эң сонуургалдыг ийи, чаңгыс кижилер оларны Кызылдан өске районнардан чагыдып ап турарлар.

Районнуң школаларында хөй-хөй өөреникчилер ол чүүлдерни чугула херглеп турар. Школаларда тускай оки дериглиг күш-культура заллары чоктуң уламындан күш-культура уроктарын коллуунда даштыгаа лыжа, коньки өөредилгези-биле эртер ужурлуг. Ынчангаш кадээ районнарны спорт херекселдери-биле хандырар айтырыгны чугулалап көөрү облпотребсоюзтуң баштаар чериндеен негеттинип турар.

А. ДАМДЫҢ.

Типография командазы Каа-Хемде

Эрткен дыштаныр хүн Сарыг-Септиң хоккейчилери эш-хуунун ужуражылгазынга область типографиязының спортсменнерин хүлээп алганнар. Оюннуң эгезинде кайы-даа команданың артык мергежилдии билдинмес турган. Кайы-даа таланың хаалгалары ондагайлыг байдалга таваржып каап турган. Сарыг-Сеп командазының халдакчылары Манзанов, Зырянов, Мамонтов олар аалчыларның камгалакчыларын хөлзедип, оюнну түлүктелдирип турган.

Ынчалзажок аалчылар шөл ээлериниң тактиказын билип каапкаш, шөлдүң байдалынга чоорту чаңчыккаш, инициативаны холга алгаш, ол хевээр бурунгаарлап туруп берген. Оларның халдакчылары Михаил Потылицин биле Юрий Суховнарның комбинацияларны кылып тургаш, бөмбүкчүгешти хаалгаже улай-улай кирип турганнар.

Найыралдыг байдалга эрткен ол ужуражылга 12:5 санныг боол, аалчыларның тиилелгези-биле доозулган.

Сарыг-сепчилер чаягаар бүткен катокту аштааш, аңаа эш-хуунун ужуражылгазынга Кызылдан командаларны чалап, боттарының спортчу мергежилин бедидип турарын демдеглевес арга чок. Оон ыңай катокка теннис столун тургузары, чаа чылда аңаа янзы-бүрү хөглүг ёлканы ажыдары көрдүнүп турар.

Редактор Н. С. ШОЙГУ.

ОБЛАСТЫҢ ШИИ ТЕАТРЫНГА ДЕКАБРЬ 27—28-те
«ИЙИ ДЭЭРГИЛЕРНИҢ ЧАЛЧАЗЫ»
деп шииниң баштайгы көргүзүүшкүнү болур.
ДИРЕКЦИЯ.

ГРИППТИ НЕПТЕРЕТПЕҢЕР

Грипп—халдамырлыг аарыг. Чарааның чаштанчызындан, азырып бышкырганындан болгаш чоок тургаш чугаалашканындан дамчып халдаар; аарыг кижиниң дүкпүзүнден болгаш чөдүргениндеп, ошкажырындан болгаш хол тутчуп мендилежириндеп; аарыг кижиниң ажыглап турган аржыылындан, думчук аржыылындан, аяк-савазындан болгаш өске-даа чүүлдерин дамчыштыр халдаар аарыг.

Грипп коллуунда думчук суу төктүрү-биле, чөдүл-биле, ниити кошкаашкын-биле болгаш эът изиири-биле (температура-биле) аарып илерээр.

ГРИППТЕН ААРЫП БЕРГЕН ҮЕҢЕРДЕ ДОП-ДОРААН ЭМЧИГЕ БАРЫҢАР, БАЗА ЭМЧИНИҢ АЙЫТКАН ЧУРУМУН БОЛГАШ ЭМНЭЭШКИНИН ШЫҢГЫЫ САГЫҢАР.

Бодун болгаш долгандыр турарларны грипптен канчаар камгалаарыл?

Чөдүреринерде болгаш бышкырарыңарда долгандыр турарлардан ескээр көрүңгеш, аскыңарны болгаш думчууңарны думчук аржыылы-биле дугланар, шала кырынче дүкпүрбеңер.

Хол тутчуп мендилежириндеп болгаш ошкаашкындан чайлап чоруңар.

Холуңарны үргүлчү-ле чуңар, мага-бодуңарның, иштики болгаш даштыкы хевиңерниң арыглаашкынын сагыңар. Холуңарны чем чииринерниң мурнунда чуңар.

Грипптен аараан кижи-биле чаңгыс орунга удуваңар, ниити аржыылды, думчук аржыылын, дөжектиң болгаш өске-даа хеп чүүлүн ажыглаваңар, база чаңгыс савадан чемненмеңер.

Өрээлиңерни үргүлчү-ле агаарга каксыңар.

Бодуңарның организмиңерни спорт-биле болгаш гимнастика-биле быжыглаңар. Арыг агаарга үргүлчү үнүп туруңар.

Грипптен аараан демдектерлиг уругларны школаже, уруглар садынче, яслизинче болгаш өске уругларже чорутпаңар.

Грипптен аараан иелер уруунарны ажаарыңарда, ылангыя уругну эмзирериңер үезинде аскыңарны болгаш думчууңарны марли-биле дуй шып алыңар.

Бир эвес бажыңыңарда грипптен аараан кижи бар болза, ЧҮНҮ КЫЛЗА ЧОГУУРУЛ?

Аргалыг-ла болза, аарыг кижини кадык кижилерден аңгылаңар

Аарыг кижиге тускай орундан аңгылап бериңер.

Бир эвес аарыг кижини аңгы өрээлге чыттырар арга чок болза, аарыг кижиниң орнун көжеге-биле дугланар.

Аарыг кижини кылыннадыр шуглавышаан, өрээлди үргүлчү агаарладыңар.

Аарыг кижиниң чыдар өрээлин өл пөс-биле үргүлчү чодуп туруңар.

Аарыг кижи аңгы аяк-саваны, аржыылды, дөжектиң эт-херекселдерин болгаш оон-даа өске чүүлдерни тускай ажыглаарын харагалзаңар. Аарыг кижиге дүкпүрер чүвени салып бериңер, ону хүннүң-не изиг суг-биле чайып төгүңер.

Грипп-биле демисежириниң бүгү дүрүмнерин сагыңар, база оларны күүседирин долгандыр турар кижилерден негеңер.

Тыва областың Санитар-чырыдыышкын бажыңы.

ОБЛАСТЫҢ КИНОЭКРАННАРЫНДА

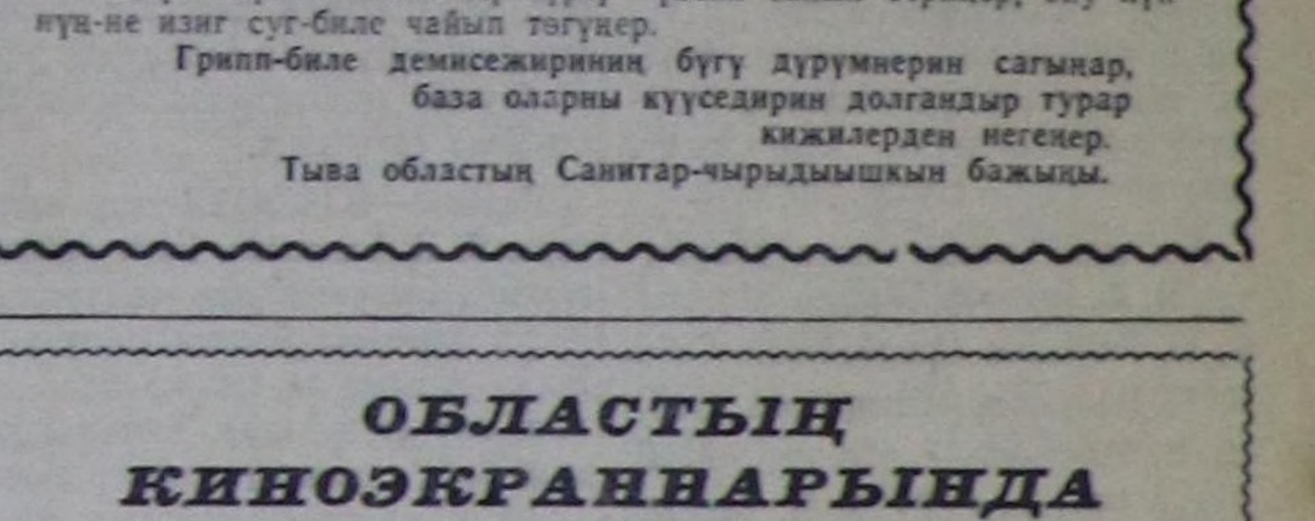

ДЕП КИНО ҮНҮП ТУРАР

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 3 — 62, редакторнуң оралакчызының, иштики информация килдизиниң 3 — 88, харыысалгалыг секретарьның, культура болгаш амыдырал килдизиниң 4 — 98, партийжи амыдырал, пропаганда, үлетпүр болгаш транспорт, көдээ ажыл-агый килдистериниң 3 — 68, чагаа килдизиниң база бухгалтерияның 3 — 65.
ТС—01169.
Культура эргелелиниң типографиязы.